

Grau de Filologia Catalana

Treball de Fi de Grau

Curs 2018-2019

Incerta glòria, una aproximació a la gènesi textual de la
novel·la de Joan Sales

Clara Soler Mañé

Tutor: Josep Maria Domingo
Barcelona, 14 de juny de 2019

RESUM

Aquest treball vol ser una primera aproximació al procés d'escriptura d'*Incerta glòria*. D'entrada, s'ha intentat reconstruir la gènesi històrica de la novel·la a partir d'un estudi bibliogràfic sobre la qüestió. A continuació, s'ha volgut assajar si la crítica genètica podria ser una via útil i viable per esclarir la gènesi textual de l'obra. La prova ha consistit en l'elaboració i posterior anàlisi de l'edició crítica de tres fragments d'*Incerta glòria*.

Paraules claus: *Incerta glòria*, Joan Sales, crítica textual, literatura catalana contemporània.

ABSTRACT

This project wants to be the first approach to the writing process of *Incerta glòria*. Firstly, we have try to reconstruct the historical genesis of the novel from a bibliographic study on the subject. Next, we wanted to try if genetic criticism could be a useful and viable way to clarify the textual genesis of the work. The test consisted in the elaboration and later analysis of the critical edition of three fragments of *Incerta glòria*.

Key words: *Incerta glòria*, Joan Sales, genetic criticism, contemporary catalan literature.

Un livre ne commence ni ne finit: tout au plus fait-il semblant.

STÉPHANE MALLARMÉ

ÍNDEX

1.	INTRODUCCIÓ.....	6
2.	ESTAT DE LA QÜESTIÓ.....	8
	2.1. Taula sintètica de la història textual d' <i>Incerta glòria</i>	8
3.	CRITERIS D'EDICIÓ.....	18
	3.1. Confecció dels aparats.....	19
	3.2. Taula de signes.....	21
4.	FRAGMENTS EDITATS.....	22
	4.1. Fragment I.....	23
	4.2. Fragment II.....	26
	4.3. Fragment III.....	28
5.	ANÀLISI DELS FRAGMENTS EDITATS.....	30
	5.1. Variants lingüístiques.....	30
	5.2. Variants estilístiques.....	31
	5.2.1. Fragment I.....	31
	5.2.2. Fragment II.....	32
	5.2.3. Fragment III.....	34
6.	CONCLUSIONS.....	36
7.	BILIOGRAFIA.....	40

ANNEX

8.	TRANSCRIPCIÓ DELS FRAGMENTS EDITATS EN LES DIFERENTS EDICIONS.....	42
	8.1. Fragment I.....	42
	8.2. Fragment II.....	46
	8.3. Fragment III.....	50
9.	CLASSIFICACIÓ DE LES VARIANTS DELS FRAGMENTS EDITATS.....	53
	9.1. Fragment I.....	53

9.2. Fragment II.....	54
9.3. Fragment III.....	55
10. EVOLUCIÓ ESTRUCTURAL DE LA PRIMERA PART AL LLARG DE LES EDICIONS.....	57

1. INTRODUCCIÓ

Des del retorn de l'exili mexicà fins pocs anys abans de morir, Joan Sales reescrigué i refeu constantment la que va ser la seva única novel·la publicada: *Incerta glòria*. Les dues-centes set pàgines que separen la primera versió de l'obra de l'edició que pot trobar-se actualment a les llibreries són una mostra evident d'aquests múltiples canvis que Sales va fer al llarg de les edicions i, fins i tot traduccions, de la novel·la. Aquest treball té la intenció de ser una primera aproximació a una qüestió que resulta complexa i poc estudiada tot i tractar-se d'una obra canònica: la gènesi d'*Incerta glòria*.

Com a primer pas per aclarir el procés d'escriptura de la novel·la de Sales s'ha considerat oportú elaborar un estat de la qüestió. D'una banda, s'han tingut en compte un seguit de fonts bibliogràfiques primàries. Els pròlegs escrits per Sales en les diverses edicions (SALES 1956, 1969, 1970), la seva correspondència amb Mercè Rodoreda i Joan Coromines (RODOREDA I SALES 2008), (COROMINES I SALES 2004); el pròleg de la seva dona Núria Folch (1999) i la nota editorial de la seva neta Maria Bohigas (2012), totes dues editores de Club Editor en diferents èpoques. També com a fonts primàries, es recull el testimoni del monjo de Montserrat Maur Boix (1994), del traductor castellà de la novel·la, Carlos Pujol (2011), i de la traductora italiana, Mariateresa Cattaneo (2011). Així mateix, s'han considerat els informes de la censura sobre *Incerta glòria* i una carta que Sales envià a Director General d'Información (CLOTET I TORRA 2010). D'altra banda, com a bibliografia secundària, s'ha partit dels articles de Xavier Pla (2002, 2007 i 2011) i de Patrizio Rigobon (2015 i 2018).

Aquesta primera aproximació bibliogràfica ha servit per evidenciar la complexitat del tema i la dificultat d'afrontar l'estudi de la qüestió. A partir d'aquí, com suggereix Patrizio Ribogon (2015: 289; 2018: 280), s'ha volgut assajar si la crítica genètica podria ser una via útil i viable per esclarir la gènesi textual de la novel·la. La prova ha consistit en l'elaboració de l'aparat crític de tres fragments diferents de la primera part d'*Incerta glòria*. S'ha escollit aquesta primera part perquè, com explicava Sales al traductor francès, la censura l'havia afectat poc (PLA 2002: 213). Amb aquesta delimitació del treball a aquests primers capítols, la comparació i el rastreig de la gènesi de l'obra és més abastable ja que d'antuvi es parteix de diferències textuais menors, però alhora es permet que totes les edicions i traduccions d'*Incerta glòria* entrin en joc en l'edició crítica dels fragments. A més, d'aquesta manera, a part de les diferents versions de la novel·la publicades, resulta rellevant tenir en compte les cartes publicades entre Joan Sales i Màrius Torres, que semblen ser la llavor incipient d'*Incerta glòria* i

que tenen més relació amb la primera part de l'obra que amb les altres dues. Per dur a terme la tria dels tres fragments s'ha optat per una selecció més o menys a l'atzar que inclogués textos del principi, la meitat i el final de la primera part d'*Incerta glòria*: la primera carta de l'obra, un fragment d'una epístola del capítol central i una carta del darrer capítol.¹ Un cop elaborada l'edició crítica, les variants mostrades en els aparats han estat classificades i analitzades una per una.

Els principals objectius de la confecció d'aquests aparats i l'anàlisi posterior són: d'una banda, aclarir si la crítica genètica és la manera més adequada de mostrar la gènesi d'*Incerta glòria* perquè un lector crític es faci una idea de quins són les transformacions que ha sofert el text i quin abast han tingut. D'altra banda, distingir quina rellevança tenen els canvis que es produeixen d'una edició a l'altra i aclarir les conseqüències de les modificacions en el conjunt de la primera part i, per extensió, de l'obra.

¹ La novel·la es divideix en parts, que al seu torn estan compostes per diferents capítols —al llarg del treball també anomenats episodis—, sense títol, simplement numerats amb números romans.

2. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

2.1. Taula sintètica de la història textual d'Incerta glòria

1948	Punt de partida de la novel·la: Joan Sales retorna de l'exili i es retroba amb la correspondència mantinguda amb Màrius Torres des del front.	
1955	<i>Incerta glòria</i> rep el premi Joanot Martorell.	
1956	Publicació de la primera edició d' <i>Incerta glòria</i> a l'Editorial Aymà gràcies al <i>nihil obstat</i> de l'Església.	335 pàgines: dues parts i un epíleg, <i>Últimes notícies</i> .
1957	Signatura del precontracte per a la publicació de la traducció francesa de la novel·la a l'editorial Gallimard.	
1962	Publicació de <i>Gloire incertaine</i> , quatre anys més tard de la data prevista de publicació.	412 pàgines: l'última part, <i>Dernières nouvelles</i> , augmenta 72 pàgines respecte l'edició catalana.
1963	Inici de la traducció italiana a l'editorial Rizzoli.	
1966	Aprovació de la Llei Fraga: consulta voluntària.	
1968	<i>Incerta glòria</i> guanya el premi Ramon Llull de l'Editorial Planeta.	
1969	GENER. Estat d'excepció: retorn a la censura prèvia obligatòria.	
	FEBRER. Publicació de la segona edició d' <i>Incerta glòria</i> al Club Editor.	843 pàgines: tres parts i <i>Últimes notícies</i> .
	DESPRÉS DE LA PUBLICACIÓ DE LA 2a EDICIÓ. Rizzoli renuncia publicar la versió italiana d' <i>Incerta glòria</i> .	
	MARÇ. Publicació d' <i>Incierta gloria</i> a l'Editorial Planeta.	
	SETEMBRE. Publicació de la tercera edició d' <i>Incerta glòria</i> al Club Editor.	Reimpresió de la segona.
1971	Publicació de la quarta edició d' <i>Incerta glòria</i> al Club Editor.	910 pàgines: tres parts i <i>Últimes notícies</i> .
1981	Publicació de la cinquena edició d' <i>Incerta glòria</i> al circuit tancat del Grup del Llibre.	<i>Últimes notícies</i> guanya independència i canvia de nom: <i>El vent de la nit</i> .
	OCTUBRE. Publicació de la sisena edició d' <i>Incerta glòria</i> a la MOLC.	Dos volums. No s'inclou la «Confessió de l'autor»
1983	NOVEMBRE. Mor Joan Sales.	
	NOVEMBRE. Publicació de la setena edició d' <i>Incerta glòria</i> al Club Editor. Ja a càrrec de Núria Folch.	Tres parts, sense <i>El vent de la nit</i> .

1988	Publicació de la vuitena edició d' <i>Incerta glòria</i> a Editorial Planeta.	Dos volums. Hi apareix <i>El vent de la nit</i> .
1991	Publicació de la novena edició d' <i>Incerta glòria</i> al circuit tancat del Cercle de Lectors.	No s'inclou la «Confessió de l'autor».
1999	Publicació de la desena edició d' <i>Incerta glòria</i> al Club Editor.	Inclou tant la «Confessió de l'autor» com <i>El vent de la nit</i> .
2007	Publicació de l' onzena edició d' <i>Incerta glòria</i> al Club Editor.	Inclou tant la «Confessió de l'autor» com <i>El vent de la nit</i> .
2012	Publicació de la dotzena edició d' <i>Incerta glòria</i> al Club Editor.	No inclou <i>El vent de la nit</i> .
...		
actualment	Dissetena edició d' <i>Incerta glòria</i> al Club Editor.	No inclou <i>El vent de la nit</i> .

L'any 1948 Joan Sales va tornar a Catalunya després d'haver viscut a l'exili durant nou anys, entre França i Mèxic. A Barcelona es retrobà amb la correspondència que havia mantingut amb Màrius Torres des del front. Com apunta Maria Bohigas en la nota editorial de la dotzena edició de l'obra, probablement el punt de partida d'*Incerta glòria* pot marcar-se en aquest “[...] retrobament amb les cartes i amb el soldat de poc més de vint anys que s’hi expressava —amb aquest jove que Sales ja havia deixat de ser [...]” (BOHIGAS 2012: 539).

Tot i que es desconeix el procés d'escriptura d'aquesta primera edició d'*Incerta glòria*, la novel·la no va publicar-se fins el 1956, un any després d'haver guanyat el premi Joanot Martorell. Aquesta primera versió estava composta per una breu «Confessió de l'autor» inicial, dues parts diferenciades i un epíleg titulat *Últimes notícies*; un total de 335 pàgines. Abans de ser publicada per primer cop, l'obra de Sales va haver de fer front al control de la censura repetides vegades. Però, tot i això, en cap cas va aconseguir l'autorització de publicació. En una carta del 6 de setembre del mateix any 1956, Sales explicava a Joan Coromines: “La meua novel·la ha estat prohibida per cinquena vegada, de manera que ja ho deixem córrer. Què hi farem” (COROMINES I SALES 2004: 136). Un dels censors del llibre feia constar en l'informe que *Incerta glòria* expressava “[...] ideas heterodoxas [...] con frecuencia mediante un lenguaje grosero y repugnante [...] No cabe hacer tachaduras en cuanto a vocabulario y expresiones, pues las ideas condenables subsisten formando el auténtico fondo de la novela. No debe publicarse” (CLOTET I TORRA 2010: 76).

Davant del bloqueig de la censura, es va intentar aconseguir el *nihil obstat* de l'Església, que aprovés l'obra moralment i doctrinalment i així invalidés l'informe del censor civil. El permís eclesial va arribar a través de l'arquebisbat de Barcelona. En aquest punt, però, la bibliografia no sembla ser gaire precisa. D'una banda, Patrizio Rigobon (RIGOBON 2018: 271) i Núria Folch (FOLCH 1999: x) expliquen que el *nihil obstat* arribà gràcies a l'informe positiu del jesuïta Joan Roig i Gironella. També això consta en els informes delsensors publicats per Clotet i Torra (CLOTET I TORRA 2010: 78-79) i als mateixos crèdits de l'interior del llibre d'aquesta primera edició (SALES 1956). D'altra banda, Xavier Pla (PLA 2011: 11) apunta que Sales, a part de l'arquebisbat, recorregué a l'abat Escarré, que donà a llegir la novel·la al seu secretari, el pare Maur Boix; el mateix benedictí, posteriorment, ho explicà en un article a *Serra d'Or*: “Es tractava d'un afer de censura. [...] Li havien dit que, si el judici que ell en donaria l'endemà era favorable, n'autoritzarien la publicació. [...] no hi vaig trobar res contra el dogma ni la moral [...]” (BOIX 1994). Seria oportú, doncs, aclarir quin paper tingué exactament Maur Boix en la primera publicació de la novel·la.

Sigui com sigui, com es deia anteriorment, finalment, el desembre de 1956, *Incerta glòria* va ser publicada per l'editorial Aymà. Si es compara el nombre de pàgines d'aquesta primera edició amb la que es publicà tretze anys després sembla evident que la novel·la canvià molt entre una i altra. De fet, l'edició publicada el 1956 és qualificada d'“incompleta” en la segona i, en l'afegit que es fa de la «Confessió de l'autor», Sales també en parla com a una edició “mutilada” i explica que se n'havien suprimit fragments (SALES 1969:15). Tot i això, posteriorment, Núria Folch contradeia Sales i apuntava que “Si bé és vera veritat que és reduïda a causa de la censura i la repressió, no ho és que hagués estat «mutilada per la censura», com deixà creure i abonà que es cregués Joan Sales” (FOLCH 1999: v). Segons Folch, Sales assegurava que havia hagut de modificar molt la seva novel·la a causa de la censura justament per manifestar que l'havia hagut d'acatar i així poder trampejar-la millor. És evident, però, que les afirmacions de Sales i de Folch semblen contradictòries. Patrizio Rigobon, en el seu últim article sobre la història textual de la novel·la, fa notar aquesta incongruència i apunta que també cal considerar que les “mutilacions” de què parlava sovint Joan Sales tant podien referir-se a la censura com a l'autocensura. Perquè si és cert que de la primera a la segona edició catalana hi ha molts canvis, també és un factor important la voluntat de l'escriptor de publicar fos com fos la seva novel·la (RIGOBON 2018: 270). De fet, Sales va escriure al Director General d'Informació, Florentino Pérez Embid, per intentar desencallar la situació: “Estoy dispuesto a suprimir o enmendar en la forma en que se me

indique todo lo que un lector religioso [...] me hiciera ver como herético o inmoral, pues nada más lejos de mi intención que el de ser un escritor irreligioso o libertino” (CLOTET I TORRA 2010: 77). Tot i això, també caldria plantejar-se si potser aquest tipus d’ofertes a Pérez Embid sobre els canvis a la novel·la per ajustar-se a la censura eren tàctiques; és a dir, si hi hauria la possibilitat que també fossin part d’una estratègia per capejar millor la censura. En aquesta línia, es té constància que altres autors de l’època portaren a la pràctica tàctiques similars; el cas de Juan Marsé en la publicació de la seva obra *Últimas tardes con Teresa* seria un exemple documentat similar al de Joan Sales.

Però entremig de les dues edicions catalanes d’*Incerta glòria*, sis anys després de la primera, la novel·la va ser publicada en francès en un volum de 412 pàgines; per tant, amb 77 pàgines més que la catalana. Com explica Núria Folch, una de les principals singularitats de l’edició era l’última part de l’obra, en francès titulada *Dernières nouvelles*, que sumava 72 pàgines respecte la novel·la catalana (FOLCH 1999: v). La traducció francesa d’*Incerta glòria* es va començar quasi al mateix temps que la publicació de la primera edició catalana i s’inicià gràcies a Juan Goytisolo que, des de 1956, treballava a l’editorial francesa Gallimard. El procés d’edició francès d’*Incerta glòria* ha estat explicat detalladament per Xavier Pla en diversos articles (Pla 2002, 2007, 2011): Goytisolo va rebre l’encàrrec de lectura del manuscrit de Sales el juliol de 1956 i el desembre del mateix any ja va fer-ne un informe favorable. El 1957 Sales va firmar el primer preecontracte d’edició per a la publicació de la traducció. En un principi, la data prevista de publicació de la novel·la era el març de 1958 tot i que s’allargà considerablement fins el febrer de 1962. Com apunta Pla, els quatre anys de demora són explicables per diferents motius: tant per la lentitud del traductor, Bernat Lesfargues; per les constants reelaboracions de Joan Sales; com també per qüestions extraliteràries. Per exemple, una qüestió no estrictament literària que n’endarrerí la publicació va ser la voluntat de Sales d’aconseguir el *nihil obstat* francès encara que no fos necessari; volia posar en evidència la censura espanyola i alhora protegir-se de possibles represàlies a Espanya. Tot i això, l’informe de l’Església francesa va ser negatiu i no va concedir-se a *Incerta glòria* l’aprovació moral i doctrinal.

La correspondència conservada entre Sales i Lesfargues ajuda a entendre el procés de constant *work in progress* de la traducció de la novel·la. Les cartes entre autor i traductor també són importants pels detalls que es donen sobre la primera edició catalana: Sales explicava que les parts més afectades per la censura van ser la segona i tercera part i que va haver de recosir la novel·la per salvar els forats dels fragments censurats. Per tant, el primer objectiu de Sales

en l'edició francesa era refer aquelles parts que havien estat censurades i poder retornar la coherència narrativa. En segon lloc, però, com remarca Pla, l'autor, "[...] apassionat pel seu relat, emportat per la necessitat de dir-ho tot, de no deixar-se res, comença en realitat a reescriure-la tota del principi al final" (PLA 2011: 15). Per tant, respecte l'edició de 1956, *Gloire incertaine* no es tracta de la versió completa de l'obra, amb les parts censurades afegides; la versió francesa és tota una nova novel·la, redactada entre 1957 i 1959. De fet, Sales demanà a Lesfargues una còpia dels originals francesos per poder reeditar en català la novel·la francesa resultant. Però l'intervencionisme del novel·lista no només es reflectia en la reescriptura constant, de vegades, Sales enviava trossos per ser afegits a l'obra directament redactats en francès; com es pot veure en les cartes amb el traductor, l'autor català escrivia ell mateix les «Notes del Traductor» que creia importants o donava consells sobre el contingut del pròleg de Lesfargues. Finalment, malgrat totes les dilacions, com ja s'ha apuntat, l'any 1962 *Gloire Incertain* va publicar-se a l'editorial Gallimard amb un índex de vendes baix però amb una bona acollida per part de la crítica francesa. De fet, segons Núria Folch, com a conseqüència de l'èxit francès li va ser retirat el passaport a Sales (FOLCH 2011: VI).

Poc després de la publicació francesa, aproximadament l'any 1963 va començar-se una traducció italiana d'*Incerta glòria* a l'editorial Rizzoli; si bé no va arribar a veure la llum és interessant tenir-la en compte per seguir el procés continuat d'aplicació de la novel·la. Com explica Mariateresa Cattaneo, l'any 1966 li va ser encarregada la traducció de l'obra de Sales a l'italià (CATTANEO 2011: 21). En principi, havia de treballar a partir de l'edició francesa i ajudar-se de la primera versió catalana per veure l'estil original de l'escriptor. Però com relata Cattaneo, l'escriptor treballava constantment sobre la novel·la. Va traduir la primera part i gairebé tota la segona seguint un text mecanografiat que li havia enviat Sales; "[...] l'autor havia tornat a retocar la seva obra, modificant, afegint, reorganitzant, cedint a la reescriptura" (CATTANEO 2011: 22). El moviment textual constant de l'obra va arribar fins al punt que Sales demanà a la traductora i a l'editorial que s'aturés la feina perquè ell pogués presentar una versió definitiva de la novel·la. El 1969 va sortir l'edició "completa" d'*Incerta glòria*, la segona edició catalana, però, mentrestant, el director editorial de Rizzoli havia canviat. Finalment, el nou director va renunciar a la publicació, segurament, com hipotetitza Cattaneo, espantat per l'augment considerable de pàgines entre l'edició francesa, 400, i la nova, de 800 pàgines. D'aquesta versió italiana frustrada, però, per diferents circumstàncies, no en queda cap més prova que el testimoni de Cattaneo i l'esment en un parell de cartes entre Sales i Rodoreda; ni la correspondència entre la traductora i l'autor ni els originals de la

traducció s'han conservat. De fet, Rigobon intentà trobar-ne proves a l'arxiu de l'editorial Rizzoli i sembla no haver-hi cap mena de rastre de la voluntat de publicar una versió italiana d'*Incerta glòria* (RIGOBON 2018: 278-279).

Mentrestant, a Catalunya, la versió de la novel·la de 1956 era l'única que podia circular i, de fet, un cop exhaurida no va reimprimir-se perquè, com afirmava Sales, s'esperava “[...] la possibilitat de donar-ne el text íntegre [...] Ni com a autors ni com a editors no ens feia cap il·lusió reimprimir resignadament aquell text incomplet” (SALES 1969: 15). Així doncs, no és fins el 1969 que tornà a haver-hi noves edicions catalanes de la novel·la de Sales: una segona edició el febrer i una tercera el setembre. Com explica Rigobon, totes dues versions del mateix any; possiblement no hi ha cap canvi entre una i altra i són simples reimpressions. Com ja s'ha dit, la diferència d'extensió entre l'obra publicada el 1956 i la que s'edità el 1969 són més que evidents: la segona edició catalana té 843 pàgines, 508 més que la primera, i està composta per tres parts més una quarta, *Últimes notícies*; “hi ha llargs passatges afegits” (SALES 1969: 15). A l'interior de la segona edició de l'obra es determina que es tracta de la “segona edició (íntegra)” mentre que l'anterior era “primera edició (incompleta)”. Aquesta segona versió catalana d'*Incerta glòria* va estar estretament lligada a la traducció castellana de l'obra; el procés de publicació de les dues versions va ser paral·lel. El 1968, l'editorial Planeta, de la qual José María Lara era el propietari i el director, va concedir el premi Ramon Llull a *Incerta glòria*, fet que suposava la traducció al castellà de la novel·la. És llavors que Carlos Pujol va rebre l'encàrrec de traduir-la. Com explica Pujol, Sales creia que amb la influència de Lara la censura seria benigna i això permetria aprofitar la situació i publicar la segona edició catalana (PUJOL 2011: 25). Lara responsabilitzà Pujol del contingut d'*Incerta gloria* davant de la censura i, per tant, traductor i autor treballaven plegats per evitar-la; si calia suavitzaven algunes escenes o modificaven l'obra per tal de fer-la publicable. El procés de traducció explicat per Pujol és semblant al mètode de treball, amb intervenció constant de Sales, que ja s'havia donat anteriorment amb la versió francesa o italiana. Com afirma Pujol, no treballaven a partir de l'obra catalana o francesa: “Sales em portava cada setmana un feix de papers a màquina [...] I la setmana següent jo li lliurava la traducció i ell em portava l'altra part de la novel·la. [...] el llibre s'anava traduint a mesura que ell l'escrivía” (PUJOL 2011: 26).

Des de 1966 la llei de premsa havia canviat i enlloc d'una censura prèvia s'havia establert la «consulta voluntària». Les obres podien ser editades però el Ministeri tenia la possibilitat de revisar-les posteriorment i, si ho creia oportú, frenar i destruir la impressió ja feta. Tot i això, abans de publicar l'obra, també es podia optar voluntàriament per consultar la censura sobre

el seu contingut. Com evidència Rigobon, Núria Folch i Carlos Pujol semblen diferir en aquesta qüestió. D'una banda, Folch explica que era millor que els «sospitosos» editors d'obres catalanes” es presentessin a la consulta voluntària i afirma que “la censura-consulta autoritzà tant l'original català de la segona edició en la col·lecció El Club dels Novel·listes com la seva traducció castellana” (FOLCH 1999: VII). D'altra banda, segons Pujol, Sales se la volia saltar, tenia la intenció de publicar directament la versió catalana “al·ludint que ja existia un permís per la traducció [castellana]” (PUJOL 2011: 27). Però la indeterminació bibliogràfica no només es limita si es va passar aquesta consulta voluntària o no; Pujol afirma que la primavera de 1970 va haver-hi un estat d'excepció que va fer que es reestablís la censura prèvia, és a dir, tots els llibres havien de ser consultats al censor abans de publicar-se (PUJOL 2011: 27). Però la data esmentada per Pujol, que també és donada com a bona per Rigobon, no acaba d'encaixar amb la cronologia de la publicació: l'edició castellana va veure la llum l'any 1969. Sembla, doncs, que hi ha un error de dates, ja que si bé és cert que el 1970 va declarar-se un estat d'excepció també n'hi hagué un el gener de 1969, que seria el que podria haver afectat la publicació de la segona edició catalana i de la traducció castellana que sortiren el febrer de 1969 i el març d'aquell mateix any, respectivament. La carta de Sales a Rodoreda del 21 de febrer de 1969 també sembla demostrar l'equivocació de dates de Pujol: “He estat durant mig any [...] amb un cap com un timbal, amb el dimontri de versió definitiva d'*Incerta glòria*; que a més ha calgut passar pel garbell fi, amb el traductor castellà, de cara a censura, ara restablerta en tot l'antic rigor [...]” (RODOREDA I SALES 2008: 379).

Amb la censura prèvia reestablerta, Sales va presentar la novel·la castellana i, per sorpresa del mateix autor, *Incierta gloria* va ser aprovada sense necessitat de canvis —encara que cal tenir en compte la prèvia autocensura que Sales i Pujol s'havien aplicat durant el procés de traducció. L'escriptor ho anunciava a Mercè Rodoreda el 21 de març de 1969 de la manera següent: “*Incerta glòria* ha arribat totalment aprovat de censura en castellà, cosa que cal atribuir a la influència d'en Lara. Jo vaig quedar veient visions com sigui que s'hi diuen coses molt gruixudes; em penso que ni s'ho van llegir.” (RODOREDA I SALES 2008: 383). Una mica més endavant, a la mateixa carta, escrivia: “[...] que hagin aprovat íntegrament l'edició castellana d'en Lara ens permet llançar íntegrament la catalana [...]” (RODOREDA I SALES 2008: 383). Aquesta afirmació sembla apuntar que Sales seguí l'estratègia explicada per Pujol que s'ha comentat anteriorment; es va aprofitar el permís per a la versió castellana per publicar la segona edició catalana. Però si semblava haver-se aclarit aquesta qüestió, el llibre sobre els informes dels censors de Clotet i Torra afegeix més desconcert a l'assumpte. Clotet i Torra

recullen que la segona edició catalana va presentar-se a la censura: el març de 1969, Club Editor va sol·licitar de nou una autorització per publicar l'obra catalana. En l'informe, datat el 30 d'abril de 1969, es concedia el permís de publicació i també feia palesa la influència d'haver estat ja aprovada la versió castellana: “[...] pero sin que se ofrezca base bastante para desautorizar la edición, ya ampliada, que es la segunda de la autorizada, si bien ésta ha sido autorizada al castellano no hace mucho” (CLOTET I TORRA 2010: 80). El que sembla més embolicat, però, és la datació recollida en aquests informes: al *copyright* de la segona edició catalana hi consta com a mes de publicació el febrer de 1969; sembla incompreensible, doncs, que els informes diguin que l'editorial va enviar el llibre a la censura el mes de març del 1969 i que no s'autoritza l'edició de l'obra fins el mes d'abril del mateix any; totes dues dates posteriors al mes oficial de publicació.

Com ja s'ha dit abans, Joan Sales donava com a definitiva aquesta segona edició catalana: “ja no afegiré mai més ni una paraula a aquesta obra; el text que avui dono a la llum pública és el definitiu” (SALES 1969: 16). Però és evident que no va ser així, de fet, el mateix agost de l'any 1969, en una carta a Mercè Rodoreda, Sales ja afirmava que no li acabava d'agradar l'edició que tan sols feia sis mesos havia estat publicada: “qualsevol dia m'hi tornaré a posar, a veure si me'n surto d'una vegada” (RODOREDA I SALES 2008: 383). L'afirmació de Sales a la «Confessió de l'autor» possiblement estava supeditada a la condició que la censura havia donat; perquè poguessin publicar-se l'edició castellana i catalana de 1969 havien de ser la versió definitiva de la novel·la (FOLCH 1999: VII). Així mateix sembla confirmar-ho la carta de l'agost de 1969 a Rodoreda en què Sales també afegeix que la declaració de definitiva no només tenia a veure amb la censura sinó que, a més, responia a estratègies comercials: “Ara bé, aquí ens ha calgut anar dient que aquestes edicions, la catalana i la castellana, eren completes i definitives, i això tant perquè ens ho deixessin publicar com de cara al públic comprador. Podeu comptar la poca gràcia que em fa haver de fer aquesta comèdia, però ¿quin remei em quedava? O això o seguir inèdit” (RODOREDA I SALES 2008: 386).

L'evidència més clara que l'edició de 1969 no era la definitiva va ser la publicació d'una quarta versió de l'obra l'any 1971. Aquesta nova versió catalana comptava amb gairebé 100 pàgines noves respecte la publicada el 1969. Com ha analitzat Patrizio Rigobon, l'edició de 1971 presenta afegitons i supressions; els fragments que apareixen nous són “parts força significatives, i no tan sols per a perfilar millor cada personatge” i, d'altra banda, “les coses que es troben en l'edició de 1969 i no apareixen a la de 1971 no tenen gaire rellevància” (RIGOBON 2018: 274). Rigobon també conclou que les modificacions realitzades

al llarg de les edicions no només es deuen als canvis per la censura sinó també a esmenes i millores d'estil (RIGOBON 2018: 174). En aquesta mateixa línia, Xavier Pla apunta que les novetats tenen a veure sobretot amb “la revisió lingüística i estilística” (PLA 2002: 215). La qüestió sobre si aquesta és la versió definitiva de l'obra o no torna a ser un tema confús. Núria Folch, a l'inici del «Preàmbul» de la desena edició, afirma que la quarta edició és el text “realment definitiu” (FOLCH 1999: VII), ja que havia estat publicat en una situació ben diferent; eren els últims anys de la dictadura i no havia calgut evitar la consulta voluntària perquè se n'havia prescindit del tot. Tot i això, al final d'aquest mateix «Preàmbul» de 1999, en una afirmació aparentment contradictòria amb la que fa en un principi, Folch acaba dient: “És en aquest moment, doncs, aquesta desena edició l'única íntegra i realment definitiva, sense cap mutilació” (FOLCH 1999: X). Posteriorment, en els crèdits de les guardes de la dotzena edició de la novel·la, ja editada per Maria Bohigas, s'apunta que la versió de 1971 és la “1a edició completa” (SALES 2012). És evident, doncs, que es tracta d'una qüestió no gaire clara i sí força complexa.

L'adjectiu de “definitiva” de la quarta edició quedaria desmentit amb la publicació d'una cinquena edició el 1981 que va aparèixer en un circuit tancat per als lectors del *Grup del Llibre*. Si bé és cert que sembla no haver-hi diferències en el contingut de l'obra, la quarta part de la novel·la es veu afectada per modificacions prou considerables; canvia de nom i és tractada amb independència respecte la resta de l'obra. Sales justifica el canvi apuntant que ha seguit el consell de Carlos Pujol: “[...] fent que allò que sota el títol d'*Últimes notícies* hi apareixia com a darrera part hi aparegui ara, sota el títol d'*El vent de la nit*, com el que és en realitat una altra novel·la [...]” (citada per FOLCH 1999: VIII). De fet, a la portada de l'edició pot llegir-se: *Incerta glòria seguit d'El vent de la nit*. El mateix any 1981, la sisena edició d'*Incerta glòria* va publicar-se en dos volums dins de la col·lecció, dirigida per Joaquim Molas, *Les Millors Obres de la Literatura Catalana*. La diferència respecte la cinquena edició és que no es menciona *El vent de la nit* a la coberta, per bé que hi és inclòs, però, en canvi, no s'hi reproduïx la «Confessió de l'autor».

A partir d'aquí, les successives edicions van ser fetes després de la mort de Joan Sales i els canvis són pocs; sempre entorn d'aquesta última part de la novel·la, *El vent de la nit*, i també sobre la inclusió o no de la «Confessió de l'autor» de 1956. La setena edició d'*Incerta glòria*, a cura de Núria Folch, va ser publicada el novembre de 1983 sense *El vent de la nit*, que va sortir separatament el desembre del mateix any. Posteriorment, però, Folch considerava que la divisió havia estat un error “[...] perquè si és ben justificat considerar-les dues novel·les, massa imbricades estan per no anar juntes” (FOLCH 1999: IX). Més endavant, el 1988 la vuitena

edició aparagué en dos volums i sense la «Confessió de l'autor» a la col·lecció *Antologia de la Novel·la Catalana* de l'editorial Planeta. En aquest cas, *Incerta glòria* anava seguida d'*El vent de la nit* i el títol d'aquesta última part també constava a la portada. Al cap de tres anys, el 1991, es publicava la novena edició de l'obra en el circuit tancat Cercle de Lectors, sense la «Confessió de l'autor». La desena edició apareixia el 1999 de la mateixa manera que la cinquena: amb la «Confessió de l'autor» i *El vent de la nit*, també esmentat a la portada. Però, com apunta Rigobon, és curiosa la definició d'aquesta desena versió com a “Segona edició definitiva en aquesta col·lecció”, element que fa qüestionar quantes versions definitives hi ha de l'obra i respecte quina la desena és considerada “segona edició definitiva” (RIGOBON 2015: 288). Encara més tard, el 2007 es publicà l'onzena edició de l'obra, seguida d'*El vent de la nit*; el 2012 la dotzena, reimpressa el 2014; en cap dels dos casos amb l'última part de la novel·la inclosa. A partir d'aquí, totes les versions de l'obra han estat publicades sense *El vent de la nit* fins a dia d'avui; l'edició d'*Incerta glòria* que es troba a les llibreries és ja la dissetena.

3. CRITERIS D'EDICIÓ

Una de les principals complicacions a l'hora de confeccionar els aparats dels tres fragments triats ha estat partir de cinc testimonis diferents. Una altra dificultat ha estat l'elecció del testimoni base, ja que, com s'explicava en l'estat de la qüestió, és difícil establir quina és la versió definitiva de la novel·la. Tot i això, s'ha escollit com a base la quarta edició d'*Incerta glòria*, de l'any 1971. Com que s'ha decidit tenir en compte només aquells testimonis de l'obra publicats en vida de Joan Sales, aquesta quarta edició sembla ser la versió en què el text de la novel·la quedà definitivament fixat. De fet, els fragments que s'han editat partint de la quarta edició no presenten cap diferència textual respecte la novel·la que actualment pot trobar-se al mercat, tret que en la versió actual ja no apareix l'espai no separable d'alguns signes de puntuació, propi de les convencions tipogràfiques franceses, present en tots els testimonis.

La resta de testimonis presos en consideració són, d'una banda, les dues altres edicions catalanes publicades per Sales: la primera, de l'any 1956, representada amb les sigles *IG1* en l'aparat, i la segona, de 1969, *IG2*. Com ja s'ha apuntat en l'estat de la qüestió, la tercera edició fou una simple reedició de la segona i, per tant, no s'ha tingut en compte a l'hora d'elaborar l'edició crítica. La cinquena i la sisena edició, tot i ser publicades en vida de l'autor, tampoc han estat considerades testimonis, ja que els canvis fets respecte a les versions anteriors no semblen afectar el text de la novel·la.

D'altra banda, també han estat considerades les traduccions de l'obra fetes en vida de Sales (*IGfr*, per la francesa de 1962, i *IGcast*, per la castellana de 1969) que apareixen dins dels aparats al mateix nivell que els altres testimonis catalans. Això és així perquè no s'ha volgut perdre de vista l'objectiu principal d'aquesta edició crítica: mostrar la gènesi textual de la novel·la. Tenint en compte tant el procés de traducció francesa com el de la versió castellana, és clar que aquestes dues edicions de l'obra van tenir un paper important en l'evolució d'*Incerta glòria*. Ambdues van ser una etapa més, igual que les diferents publicacions catalanes, dins de la gènesi general de l'obra i, per tant, és fonamental considerar-les en l'edició crítica. Tot i això, és evident que un aparat plurilingüe afegeix complexitat a l'edició perquè, encara que Sales participés activament en les dues traduccions, no s'ha de passar per alt que els dos testimonis són diferents de la resta per la intervenció d'una segona persona a més de l'escriptor: el traductor. Tant Lasfargues com Pujol, inevitablement, deixaren la seva empremta en la traducció i canviaren, en major o menor mesura, el text final. A part, naturalment, els dos testimonis traduïts són diferents dels catalans perquè són escrits en una

altra llengua i aquest canvi d'idioma ja comporta un seguit de modificacions respecte al text base. Per tot això, a l'hora de recollir les variants textuals franceses i castellanes, només s'han tingut en compte aquelles lliçons que podrien ser significatives per esclarir el procés d'escriptura d'*Incerta glòria*. S'han descartat, doncs, variants atribuïbles al canvi de llengua o aquelles purament estilístiques causades per la intervenció d'un traductor.

Finalment, també s'han tingut en compte les cartes de Joan Sales a Màrius Torres ja que, com s'ha explicat anteriorment, sembla que van ser una peça clau en la gestació d'*Incerta glòria*. Ara bé, el tractament d'aquest testimoni ha estat diferent de la resta perquè, en la majoria dels casos, el lligam entre les cartes i els fragments seleccionats de l'obra literària no és tan sistemàtic ni precís. Seria difícil establir una correspondència exacta entre lliçons dels dos textos tot i que els passatges assenyalats mantenen una relació textual evident. Per aquest motiu, s'ha cregut oportú crear un aparat independent per aquest testimoni en què s'assenyala el vincle que hi ha entre les línies concretes del text de la novel·la i els fragments determinats de la correspondència. Per tant, en aquest aparat, a diferència de l'altre, no s'assenyala la diferència entre dues lliçons sinó la semblança. Aquest aparat específic, en l'edició dels fragments, se situa abans que l'aparat de caràcter general.

3.1. Confecció dels aparats

L'aparat confeccionat és de tipus negatiu. S'ha intentat facilitar la contextualització de les dades presentades en l'aparat; per això, s'ha optat per no citar únicament el mot o grup de mots que varien d'un testimoni a l'altre sinó que s'ha volgut fer constar aquelles paraules que, malgrat que no formen part estrictament de la variant, són necessàries per ajudar a localitzar la lliçó dins del text base. Les línies dels diferents fragments han estat numerades de manera independent de cinc en cinc. En l'aparat d'autor dels testimonis base i *IG1*, *IGfr*, *IG2* i *IGcast* la lliçó modificada remet al text a partir d'aquesta numeració. En el cas de l'aparat concret de la correspondència entre Sales i Torres el text del testimoni base no hi apareix i només es fa constar la relació entre la numeració de les línies i els fragments de les cartes que tenen a veure amb el text base de la novel·la.

Com que l'elaboració de l'edició crítica té una finalitat clara, mostrar el procés d'escriptura d'*Incerta glòria*, en tot moment ha prevalgut l'interès, la utilitat i la claredat de la informació de les variants reportades. És per això que també s'ha cregut important evitar un aparat exhaustiu en què la multitud de lliçons recollides en dificultés la consulta. Per aquesta raó:

1. No s'han registrat les variants que afecten qüestions ortotipogràfiques com ara l'ús de versaletes o cursives, majúscules o minúscules, o bé guionets.

2. Com s'ha esmentat abans, els canvis atribuïbles a l'estil del traductor no s'han reportat. En canvi, sí que s'han registrat aquelles variants que no són notificades únicament per un dels testimonis traduïts sinó que són lliçons transmeses al llarg de la tradició textual i que, per tant, no són imputables a la traducció. En la mateixa línia, en casos en què les lliçons de dos testimonis de llengües diferents siguin substancialment iguals s'evita la repetició del text i es dona només el de la primera sigla representada en l'aparat. Per exemple, en el tercer fragment la nota referent a la línia 24 és la següent:

efecte molt estrany] efecte estrany *IG1 IGfr*

Com mostra la nota, el testimoni base, *IG2* i *IGcast* reporten l'adverbi *molt*, al contrari de *IG1* i *IGfr* en què no apareix l'adverbi. Com que la lliçó catalana de la primera edició i la lliçó francesa, tret de la diferència d'idioma, són iguals només es recull el text d'*IG1*, cronològicament anterior al testimoni *IGfr*.

3. Les diferències relacionades amb la puntuació del text tampoc no s'han representat a l'aparat. Si bé en una primera fase de treball s'havien inclòs, va fer-se evident que això complicava molt l'aparat; per exemple, en el primer fragment, calien dotze notes dedicades a la puntuació. Per tant, encara que aquest tipus de variants poden ser font d'informació, no són gaire significatives per entendre el procés general de construcció de l'obra. Un altre motiu per descartar aquestes lliçons ha estat la poca rellevància que tenien en els casos de les traduccions, ja que les convencions varien segons la llengua —la doble interrogació i exclamació no existeixen en francès— i també perquè la puntuació és un aspecte de l'escriptura en què l'estil del traductor té un paper més determinant. Si es torna a parar atenció en el primer fragment editat, la traducció francesa, força fidel en altres aspectes, no utilitza cap punt i coma i, en canvi, en la versió catalana se'n fan servir set.

4. En canvi, s'ha decidit que les modificacions atribuïbles a canvis estilístics del mateix Sales al llarg de les edicions sí que constarien en els aparats. Malgrat que aquest tipus de lliçons són nombroses i, a simple vista, poden semblar poc significatives, cada modificació d'aquest tipus podria estudiar-se detingudament per tal de descobrir què s'hi amaga darrere; tot i això, no entra dins dels límits d'aquest treball fer una anàlisi exhaustiva de cadascuna d'aquestes variants.

3.2. Taula de signes¹

]	Separa el text editat de les variants.
(...)	Indica paraules no consignades del text.
	Indica separació de lliçons diferents d'una mateixa línia.
<abc> _x	Emmarca els sintagmes que només presenten com a variant un canvi d'ordre. La variant s'indica combinant els exponents alfabètics.
<>	Indica que la lliçó del text no apareixia en edicions anteriors o bé assenyala esporgació quan es remet a una variant cronològicament anterior.
/	Indica punt i apart.

¹ La taula de signes i la disposició de l'aparat es basa en l'edició crítica de les *Obres completes* de Salvador Espriu (ESPRIU 2001).

4. FRAGMENTS EDITATS¹

4.1. Fragment I

(SALES 1971: 19-21)

4.2. Fragment II

(SALES 1971: 118-119)

4.3. Fragment III

(SALES 1971: 209-2010)

¹ Vegeu l'apartat 8. TRANSCRIPCIÓ DELS FRAGMENTS EDITATS EN LES DIFERENTS EDICIONS, dins de l'ANNEX, per veure els textos íntegres de cada testimoni emprat en l'edició crítica.

Castel de Olivo, 19 de juny.

La meua salut és excel·lent, però estic carregat de romanços com una criatura malaltissa.

No et vull pas explicar el que he sofert servint en una divisió que
5 no m'agradava. Aconsegueixo el canvi de destí, arribo ple d'il·lusions...
i tot em cau a sobre altra vegada.

Pensava trobar en Juli Soleràs. M'havien dit que era a l'hospital de
campanya, ferit o malalt, no ho sé ; però resulta que ja l'han donat
d'alta. No veig ni una cara coneguda entre tantes i tantes com la guer-
10 ra en fa desfilars davant dels meus ulls en incoherent fantasmagoria
d'ençà que va començar.

El tinent coronel comandant de la 1.ª brigada m'interrogà severament
sobre els motius del meu retard. Era normal que ho fes, donada
la diferència de dates entre l'ordre d'embarcament i el moment d'in-
15 corporar-me ; i es donà per satisfet amb la simple explicació : unes
angines. Però aquella primera rebuda ja m'havia fet ferida. ¿ Potser

1 Montalban, dissabte 19 de juny de 1937

5-6 Jo, que venia a la «Macià-Companyes» amb tanta il·lusió, de moment m'hi trobo
sol com un mussol

7-9 l'Usall ja no és a l'hospital d'Alcanyís

9-11 En cinc dies que ja fa que sóc per aquí, encara no he trobat cap cara coneguda

12-13 el capità cap d'Estat Major m'ha preguntat severament els motius de la meua
trigança.

13-15 Un tinent que rep l'ordre de marxa el dia 4 i compareix el 19: vet aquí el
que jo era als ulls del capità cap de l'Estat Major divisionari i reconeguem que la seva
actitud era ben lògica

5 no m'agradava.] no era del meu gust. *IGI* | canvi de destí,] canvi ◊, *IGI IGfr*

7 era a] estava a *IGI*

8 però resulta que ja] Però ◊ ja *IGI* Mais il en est déjà sorti *IGfr*

11 d'ença que va començar.] ◊ *IGI IGfr*

15-16 unes angines.] unes vulgars angines *IGI IGfr*

esperava que em rebessin amb abraçades ? No sabem res dels altres, ni ens importa ; en canvi, voldriem que els altres ens coneguessin a fons. El nostre afany de ser compresos només es pot comparar amb la
20 nostra desgana per comprendre ningú.

Perquè, no t'ho vull amagar, la gent que veig per aquí m'és profundament indiferent. ¡ Si almenys em fos antipàtica !

Pensant-ho amb rigor, el tinent coronel tenia motius per malfiar-se de mi. Un tinent que serveix en una unitat en combat i es fa destinar
25 a una altra en reorganització i que per tant estarà setmanes i potser mesos lluny de primera línia, podria inspirar comentaris malèvols. En aquestes brigades regulars no poden imaginar l'infern que són les brigades improvisades amb escapats del presidi o del manicomi i dirigides per il·luminats delirants. Cal haver-ho viscut onze mesos, com jo.

30 Penso en aquells matxos plens de nafres i matadures, senyals que ha anat deixant el refrec dels guarniments ; en aquells matxos de gitano, la vasta resignació dels quals no deixa de tenir alguna cosa de comú amb la del cel de cap al tard. Un dia i un altre dia arrossegant la tribu erràtica per camins que no s'acaben mai, sense cap esperança de justícia.
35 ¿ Qui ha de fer justícia a un matxo de gitano ? ¿ La posteritat ?

La vida ens usa, com els guarniments la pell del matxo. De vegades sospito amb horror si les matadures que ens fa la vida no duraran tant com la vida mateixa. O més. Aquests onze mesos d'infern...

16-17 la primera rebuda m'ha desconcertat i jo que venia amb ganes d'abraçar-los a tots !

18-20 Sempre ens fa estrany que els altres no sàpiguen llegir el nostre interior.

23-29 Pensant-ho (...) com jo.] < IGI

24 Un tinent] Un officier IGfr

26 podria inspirar comentaris malèvols.] Vu de l'extérieur, mon cas se prête si aisément à une interprétation melveillante! IGfr

28 <presidi>a <manicomi>b] b, a IGfr

28-29 dirigides per il·luminats delirants] avec des illuminés délirants IGfr

29 delirants. Cal haver-ho (...) com jo.] délirants, avec des apôtres athées de Barrio Chino... IGfr

30 aquells matxos] aquells pobres matxos IGI IGfr | plens de nafres i matadures] plens de < matadures IGI pleins de blessures IGfr

32 dels quals no deixa de tenir alguna] dels quals < té alguna IGI

33 del cel de cap al tard.] del < capaltard. IGI avec < celle du coucher de soleil. IGfr

35 matxo de gitano ?] matxo <? IGI IGfr IGcast

36 com els guarniments la pell del matxo.] com els guarniments usen la pell del matxo. IGI

38 Aquests onze mesos d'infern...] < IGI

Sembla que em destinaran al quart batalló, que està totalment per
40 organitzar. Mentrestant, haig d'anar matant el meu avorriment en aquest
poble, que és dels de mala mort ; i i tinc tantes coses per explicar-te !
Escrivint-te m'esbravo, encara que les meves cartes no t'hagin d'arri-
bar mai. No ho neguis, la nostra família et feia tant fàstic com a mi ;
i et vas fer germà de Sant Joan de Déu per la mateixa raó que jo
45 anarquista. En això el nostre oncle no s'equivocava.

39 està totalment per] està ◇ per *IGI*

41 poble, que és dels de mala mort ;] poble. ◇ *IGI IGfr*

17 d'agost.

Un vespre vaig arribar-me de nou en aquella cruïlla de camins on la vaig veure per primera vegada ; no fa encara dos mesos i sembla que faci una eternitat. Dos mesos poden prendre tanta fondària com
5 dos mil anys ; aquell vespre de fa dos mesos sembla tan llunyà com el primer vespre del món i el record de la seva aparició tan enfonsat en el meu passat com els meus records més remots.

Vaig estar-me en aquell lloc fins ben entrada la nit. Un ocell nocturn —potser un enganya-pastors— lliscava més que no pas volava,
10 tant ho feia arran de terra ; s'aclofava a terra enmig del camí com si m'esperés i quan jo m'atansava reprenia de sobte el seu vol, silencios com el d'una arna. La calor del dia s'esvaïa de pressa ; amb la brisa m'arribava una sentor aspra de boscúria que em feia pensar en els seus cabells. Mentre hi hagué un vestigi de claror m'havia sentit com un

1 A *IG1* i *IGfr*; el fragment editat forma part de la carta del 16 d'agost i apareix en una segona part de l'epístola; diferenciada per tres espais en blanc en el cas d'*IG1* i sense cap separació a *IGfr*:

2 Un] *precedeix* El record de la *carlana* no em deixa, és una obsessió molesta. Sento un desig frenètic de veure-la, de... *IG1 IGfr* | Un vespre vaig arribar-me de nou] Vaig arribar-me una tarda *IG1* Je me suis avancé un soir *IGfr*

2-3 on la vaig veure per primera vegada] allà on m'aparegué *IG1 IGfr*

3-7 i sembla que (...) records més remots.] i ja ha posat unes arrels fondes i subtils en el meu passat, uns filaments sinuosos que arriben fins a les capes més antigues de la subconsciència. El temps és tou ; dos mesos poden prendre tanta fondària com dos mil anys. *IG1 IGfr*

8 ben entrada la nit.] ben entrat el vespre. *IG1 IGfr*

9 un enganya-pastors] una xibeca *IG1*

9-12 lliscava més que (...) com el d'una arna.] feia sentir el seu crit dins els olivars ; *IG1*

12 La calor del dia s'esvaïa de pressa ;] <> *IG1*

13 m'arribava una sentor] em venia un perfum *IG1 IGfr*

13-14 que em feia pensar en els seus cabells.] i pensava si el del seu cabell no és també com el d'un bosc a la nit. *IG1 IGfr*

15 arc dolorosament tibant i tenia migranya ; a mesura que la fosca s'es-
pessieia era com si em traguessin un pes de sobre, com si la corda de
l'arc es distendís.

Després de sopar vaig sortir a prendre la fresca pels carrers. Al peu
de la finestra de l'hostal hi havia en Gallart amb una guitarra. ¿ D'on
20 la deu haver tret a ?

—Melitona, ¿ quieres que te cante una canci3n muy romántica de
mi tierra ?

I amb una melancolia infinita es posà a cantussejar :

25 *Volem pa amb oli,
pa amb oli volem...*

15 arc dolorosament tibant] arc tibant —dolorosament tibant, fins al màxim que la corda pugui suportar. “Existir, desapar-se ! Però no es fa mai blanc ; tota fletxa es perd en un fons sense fons ; i si la tibantor era dolorosa, la distensió de després és depriment. La *carlana* diu que una dona disposa d'un sol cartutxo a la vida ; probablement no té idea de les armes de corda, si no diria una sola *fletxa* — tensió i distensió — ; o potser les dones... Les dones són un misteri ; per als homes, evidentment. Però molt més per a elles mateixes ! No tenen la menor idea de l'estranya imantació que exerceixen sobre els nostres nervis — són del tot estrangeres al propi encís. La *carlana* no, i aquesta és la seva força : en els seus ulls acerats llampegeja a moments la plena consciència de si mateixa. En tals moments, *sento* la seva mirada com actua sobre els meus nervis a fuetades lentes i excitants ; la seva mirada freda i despòtica... Ha sabut tensar-me a poc a poc, com un arc, dia a dia... ¿ Què vol de mi ?” *IG1 IGfr* | i tenia migranya ;] Tenia migranya. És estrany com ningú al batalló no sospita la meva guilladura per aquesta dona, mentre tothom està al corrent de la del capità Gallart per la mossa de la taverna. Millor. Em desagradaria tant que se n'adonessin... M'empipa tanta que en Soleràs ho mig endevinés ! *IG1 IGfr*

15-17 a mesura que (...) l'arc es distendís] Finalment la fosca s'espessí i amb ella em semblà com si m'haguessin tret un pes de sobre. S'atenuà aquella sensació irritant de ser una corda tensa. La migranya persistia ; *IG1 IGfr*

18 Després de sopar vaig sortir] després de sopar vaig engolir una tassa de til·la amb dues pastilles d'aspirina (meravellós segle xx!) i vaig sortir *IG1 IGfr* | pels carrers.] pels carrers del poble. *IG1 IGfr*

22 mi tierra ?] nuestra tierra ? *IG1*

23 es posà a] es posava a *IG1* | cantussejar :] cantussejar amb la seva veu potent i cavernosa, acompanyat de la guitarra, que feia un so esquerdat: *IG1 IGfr*

25 pa amb oli volem...] pa amb oli volem. / Si no ens en donen / ens el prendrem... *IG1 IGfr*

16 d'octubre.

He sortit de casa. És curiós : la carlana no s'ha dignat preguntar per la meua salut en tants dies. No vull dir que hagués hagut de venir a veure'm, però podia enviar el mosso. Potser té por de comprometre's ;
5 o potser ja no li importo gens. Sóc una taronja espremuda.

He sortit a passejar pels volts del poble. El fullatge dels xops al llarg del Parral és groc i vermell i va caient de mica en mica. El riu duu molta més aigua que en aquell temps, quan el recorria amb la *Bellota*. ¿ Què se'n deu haver fet ? ¿ M'ha oblidat també ?

10 Aquell pinar on cantaven les cigales ara fa un gran silenci i ja no exhala olor de reina ; la de terra humida ho envaeix tot. Comença a fer fred ; trobo a faltar la gavardina que em van pispar aquells poca-penes.

Els veïns estan atrafegats amb la collita del safrà, que ha resultat molt bona. Els carrers del poble apareixen entapissats de pètals ; el riu
15 n'arrossega grans quantitats aigües avall. El seu perfum, no tan intens,

1 Carta escrita a Herrera de los Navarros, el 6 de novembre de 1937

13 Ara tota la població s'ocupa en aquesta feina

14-16 pertot es troben escampats els pètals d'aquesta flor tan bonica; el riu n'arrossega grans quantitats aigües avall i pertot se sent el seu perfum, que no és tan intens però recorda el de la rosa amb un punt picant com d'espècies.

3-4 No vull (...) el mosso.] < IG1 IGfr

6 volts] voltants IG1

8 aquell temps] aquells temps IG1 | el recorria amb] je suivais ses barges avec IGfr corria sus márgenes con IGcast

12 em van pispar aquells poca-penes.] aquells poca-penes em van birlar tan frescament. IG1 ces pendard m'ont fauchée avec tant de désinvolture. IGfr me birlaron aquellos frescos. IGcast

13 amb la collita del safrà ; que ha resultat] amb < el safrà ; la collita ha resultat IG1 IGfr

15 no tan intens] menys intens IG1 IGfr

però semblant al de les roses, es respira a totes les entrades. Vells i criatures, homes i dones, s'hi estan asseguts en cadires baixes amb grans coves a dreta i esquerra ; de l'un treuen les flors, n'arrenquen els pistils vermells que col·loquen a l'altre i tiren els pètals violats que no
20 serveixen de res. Després torraran aquells pistils i la pols seca és el safrà, que val el seu pes en or ; la veritable riquesa d'Olivet.

Quan m'assec en algun paratge prop del riu, veig passar milers i milers de pètals ; n'hi ha tants que a indrets el riu en queda tot cobert i fa un efecte molt estrany : un riu de color violaci.

25 El perfum de flor de safrà acaba obsessionant ; i no sé gaire per què, em fa pensar en ella.

16-19 vells i criatures, homes i dones, però més que res les noies, s'estan asseguts a les entrades o a les golfes de les cases arrabassant a les flors els seus pistils vermells i tirant els pètals violats.

20-21 Els pistils després es torren i és el safrà.

16 de les roses] de la rosa *IGI IGfr* | totes les entrades] totes les cases *IGI IGfr*

17 s'hi estan] s'estan *IGI* | cadires baixes amb] cadires baixes a les entrades o a les golfes, amb *IGI IGfr*

24 efecte molt estrany] efecte estrany *IGI IGfr*

26 en ella.] en la *carlana*. *IGI IGfr*

5. ANÀLISI DELS FRAGMENTES EDITATS

Com s'ha apuntat diverses vegades, Joan Sales sostenia que en la versió de 1956 la primera part de l'obra era la menys afectada per la censura: “J'ai la première partie, qui est à peu près la moitié du livre, complètement arrangée, car elle avait peu souffert de la censure”, explica a Lesfargues el juliol de 1957 (PLA 2011:14). Tot i això, a la primera part d'aquesta primera versió catalana poden entreveure's algunes supressions força significatives atribuïbles a la censura o a l'autocensura. Per exemple, ja des de l'edició francesa de 1962, al final del primer capítol, en Soleràs explica que, durant un estiu de la seva infantesa, havia estat espiant una parella estrangera que es trobava en una cala per fer l'amor i que, molt a prop, havia descobert un ase mort en estat de putrefacció; aquesta escena serà recordada i esmentada en diverses ocasions al llarg de la novel·la. Però no hi ha rastre d'aquest episodi a la primera edició: possiblement, l'obsenitat de la història va fer que aquesta petita narració fos eliminada preventivament per Sales o bé directament censurada.

En els casos dels fragments editats, no s'ha identificat cap canvi adduïble als efectes de la censura. Tot i això, els aparats confeccionats mostren que, al llarg de les diverses edicions de la novel·la, els fragments escollits van modificar-se de manera significativa repetides vegades. A més, també es demostra una connexió clara entre els fragments editats de la novel·la i les cartes de Sales a Torres; matèria primera per a dos dels textos escollits. A partir de totes les variants recollides, se n'han pogut diferenciar dos tipus: variants lingüístiques i variants estilístiques.¹

5.1. Variants lingüístiques

La llengua era una qüestió important per a Joan Sales; sobretot, el model de llengua literària. De fet, a l'inici del llibre de la primera edició d'*Incerta glòria*, apareix una nota en què es justifica “l'ús de formes vives encara no admeses per les gramàtiques o els diccionaris” perquè els gèneres literaris “no han d'escriure's a la manera d'uns exercicis de gramàtica, sinó —sobretot en els diàlegs— acomodar-se al llenguatge vivent” (SALES 1956: 10). Tot i que sembla que qui va voler incloure aquesta nota va ser l'editorial i no l'autor (COROMINES I SALES 2004: 194), Sales sempre cregué que calia optar per una llengua literària contrària al purisme i pròxima al registre oral; viva, natural i versemblant (BACARDÍ 1998: 30).

¹ Vegeu l'apartat 9. CLASSIFICACIÓ DE LES VARIANTS DELS FRAGMENTES EDITATS, dins de l'ANNEX, per una anàlisi detallada de cada variant dels fragments editats.

Les lliçons divergents classificables com a lingüístiques són molt minoritàries i no tenen transcendència en el conjunt dels fragments ni tampoc en la novel·la en general. A la línia 17 del tercer fragment s'afegeix un pronom a partir d'*IGI*: si la primera edició reportava “s'estan asseguts en cadires baixes a les entrades o a les golfes”, les versions posteriors eliminen el complement locatiu “a les entrades o a les golfes” i, per tant, afegeixen un pronom que farà referència a “totes les entrades” de la línia 16; “[...] es respira a totes les entrades. Vells i criatures, homes i dones, s'hi estan asseguts en cadires baixes”.

Segons Montserrat Casals, algunes de les variants d'ordre lingüístic identificables al llarg de les edicions d'*Incerta glòria* tenen a veure amb una “ruda batalla” que Sales vivia amb l'Institut d'Estudis Catalans el 1955 i que sembla que ja finals dels anys seixanta havia quedat molt atenuada (CASALS 2012: 305). Podria emmarcar-se en aquest context, la variació de la línia 7 del primer passatge en què la primera edició reporta “M'havien dit que estava a l'hospital de campanya” i, en canvi, en les versions posteriors s'escriu “era a l'hospital”. Com que el verb acompanya un sintagma de localització espacial el verb adequat és *ser*, no *estar*.

5.2. Variants estilístiques

La majoria de les variants recollides són estilístiques; atribuïbles a gustos expressius i de redacció. Mentre que alguns d'aquests canvis tenen poca importància i semblen arbitraris, n'hi ha d'altres que tenen transcendència en el conjunt del fragment editat i, fins i tot, hi ha algunes modificacions que són rellevants en el sentit general de la novel·la.

5.2.1. Fragment I

Tots els testimonis coincideixen en el contingut del primer text escollit. A grans trets, no hi ha diferències argumentals: un soldat escriu el seu germà explicant el canvi d'unitat i la decepció un cop arribat al nou destí. Les modificacions de caràcter estilístic, però, sí que tenen incidència en el to d'aquesta primera carta; en les progressives edicions augmenta el pessimisme del protagonista. Encara que la majoria de variants que apunten aquesta evolució d'estat d'ànim poden semblar, a primer cop d'ull, insignificants i molt subtils, és la suma d'aquestes variacions la que afecta el conjunt del text editat. L'accentuació de la negativitat del fragment té importància més enllà de la carta del 19 de juny i repercuteix en l'epístola següent de la novel·la, datada al 20 de juny: s'augmenta el contrast entre una i l'altra i es dona més sentit a aquest inici de la carta del dia següent; “Quan m'he llevat, la vida em semblava altra vegada digna de ser viscuda” (SALES 1971: 23).

Ja a *IGfr*, però principalment a *IG2*, s'afegeixen detalls que negativitzen tant l'experiència amb la divisió anterior com la situació al nou batalló, des d'on en Lluís escriu la carta. Per exemple, al final de l'epístola, a la línia 39, mentre *IG1* reporta "Sembla que em destinaran al quart batalló, que està per organitzar"; *IGfr*, *IG2* i el testimoni base afegeixen l'adverbi *totalment*, "que està totalment per organitzar". En el context general de l'epístola, l'addició d'aquest adverbi emfatitza la situació caòtica del nou batalló. Un altre cas més clar, seria el de la línia 41, en què, a partir d'*IG2*, el nou poble on es troba en Lluís és descrit com "dels de mala mort".

Però, sobretot, on s'accentua més la negativitat de la carta és en l'explicació de l'experiència passada a la divisió anarquista: si bé en la primera edició l'únic que es deia de l'antic batalló era que "no era del meu gust", ja a partir d'*IGfr*, s'afegeixen un seguit de lliçons que augmenten la percepció pejorativa dels onze mesos anteriors. El canvi més significatiu és l'afegiment de tot un fragment nou, de les línies 23 a la 29 en el testimoni base. Aquesta nova lliçó descriu la vivència en una brigada amb "escapats del presidi o del manicomi" i la qualifica directament d'"infernals". Tot i que aquesta addició ja apareix a la versió francesa, els testimonis posteriors la segueixen variant: per exemple, si a *IGfr* s'esmenta que la unitat està composta per "illuminés déliants", en les edicions successives, aquests "il·luminats delirants" són els qui dirigeixen la brigada; canvi que potencia encara més l'aspecte desfavorable de la unitat anarquista. Però, en realitat, l'origen d'aquestes línies afegides és en una carta de Sales a Màrius Torres el 19 de juny de 1937 —data coincident amb la del text de la novel·la. L'aparat confeccionat que relaciona el primer fragment d'*Incerta glòria* amb la carta a Torres mostra una relació clara entre tots dos textos. El punt de partida de la primera epístola fictícia és sense cap mena de dubte la carta real de Sales i, per tant, la informació que es dona en aquest inici de la novel·la es basa en fets biogràfics de l'autor.

5.2.2. Fragment II

Com ja s'ha dit anteriorment, l'estructura i el contingut de la primera part d'*Incerta glòria* canvia poc al llarg de les edicions en comparació amb les altres parts de l'obra. El tercer episodi d'aquesta primera part, però, sembla ser una excepció: si s'acaren les dates d'aquest capítol incloses a *IG1* i *IGfr* amb les que consten a la resta de testimonis, és evident que el tercer episodi canvia força.² Per exemple, el segon fragment editat forma part de la carta del

² Vegeu l'apartat 10. EVOLUCIÓ ESTRUCTURAL DE LA PRIMERA PART AL LLARG DE LES EDICIONS, dins de l'ANNEX, per veure comparativament l'estructura de la primera part en els diferents testimonis.

16 d'agost en els dos primers testimonis —*IG1* i *IGfr*— i, en canvi, en la resta s'inclou dins de l'epístola datada el 17 d'agost. Ara bé, més enllà de l'organització formal d'aquest tercer episodi, tots els testimonis narren els mateixos fets.

Les variacions identificades en aquest fragment són les que tenen una repercussió més gran en el conjunt de la novel·la, ja que incideixen directament en l'evolució d'un dels protagonistes, en Lluís. El personatge mostrat a *IG1* i *IGfr* és un noi totalment trastornat, completament sobrepassat per una passió descontrolada cap a la carlana. En canvi, la resta de testimonis posteriors, reporten un sentiment molt més contingut i no tan explícitament forassenyat. Aquesta modificació, però, no és tan progressiva com en el cas de les variants del primer fragment, en què era evident el paper d'*IGfr* com a versió pont; en aquest segon fragment les dues primeres edicions segueixen una mateixa direcció que, de cop, és modificada a *IG2*.

Ja a partir de la primera línia pot observar-se aquesta tendència: *IG1* i *IGfr* comencen parlant del record de la carlana com una “obsessió”, s'esmenta el “desig frenètic de veure-la, de...”, punts suspensius que indiquen la incapacitat d'en Lluís d'expressar ordenadament la seva fal·lera; aquest inici desapareix en els testimonis posteriors. També és interessant la variant de la línia 2-3; si en les primeres edicions en Lluís s'arriba al lloc on la carlana se li “aparegué”, com si es tractés d'una al·lucinació, de quelcom místic, en les versions següents diu que va “on la vaig veure per primera vegada”, expressió molt més neutra. Encara al primer paràgraf, a les línies 3-7, a la versió d'*IG1* i *IGfr* s'explica que el record del dia que va veure la carlana li arriba “fins a les capes més antigues de la subconsciència”; per contra, la lliçó d'*IG2* i el testimoni base treuen transcendència i gravetat a aquesta primera trobada. En aquest mateix sentit, a la línia 13, poden identificar-se altres variacions més subtils com ara que es parli del “perfum” dels seus cabells i posteriorment de “sentor”, la primera lliçó, recollida als testimonis més primerencs, té unes connotacions més clarament positives que la paraula feta servir després, més imparcial.

Però el canvi més evident és l'eliminació d'un llarg passatge d'*IG1* i *IGfr*, a la línia 15. Les primeres edicions reportaven un soliloqui d'en Lluís en què desenvolupa extensament la idea de ser un “arc dolorosament tibant” i manifesta el seu deliri amb afirmacions com aquestes: “*sento* la seva mirada com actua sobre els meus nervis a fuetades lentes i excitants”. També com a variant de la mateixa línia 15, els últims testimonis suprimeixen detalls de la bogeria del protagonista; follia que, en les primeres versions, ell mateix anomena “guilladura” i explica que vol mantenir en secret. Un altre element que *IG2* i el testimoni base rebaixen és la

importància de la migranya; s'anomena només una vegada. A *IG1* i *IGfr*, el mal de cap s'esmenta dos cops i és fàcilment relacionable amb l'estat d'excitació del personatge fins al punt d'"engolir una tassa de til·la" i prendre's "dues pastilles d'aspirina"; a més, en aquestes primeres edicions es dona a entendre més clarament que la passejada de després de sopar és un intent d'airejar la ment.

A diferència del primer fragment editat en què el text creixia al llarg de les edicions, tot aquest seguit de variants fan que la carta es redueixi progressivament. Aquestes eliminacions suposen una millora estilística: Sales fa un exercici de contenció i de síntesi. De fet, la suavització de la passió d'en Lluís lliga amb l'estil general de l'obra: gràcies a les retallades dels últims testimonis, la bogeria del personatge no és tan explícita; és el lector qui ha de deduir la follia a partir de tot allò que és dit. Cal que faci una lectura activa i implicada; la novel·la es desenvolupa com un trencaclosques que ha d'anar component a mesura que avança el llibre.

5.2.3. Fragment III

L'últim fragment editat és el que presenta menys variants de tots tres textos. D'entrada, com mostra el primer aparat, sembla clar que part del seu contingut es basa en una epístola de Joan Sales a Màrius Torres. Les coincidències de les dues cartes indiquen que la collita del safrà als pobles aragonesos, vista en persona per l'escriptor, va ser ficcionada a l'obra literària. Per exemple, a la línia 17, *IG1* i *IGfr*; a diferència dels testimonis posteriors, especifiquen que la gent tria el safrà a "les entrades o a les golfes"; si es comparen tots dos aparats, aquest detall sembla provenir de la carta original a Torres.

Les variants que mostren els aparats no són gaire significatives. Tot i això podria fer-se alguna hipòtesi sobre els motius d'algun d'aquests canvis. Per exemple, la lliçó de la línia 3-4, reportada per *IG2* i el testimoni base, no apareix en els testimonis anteriors: "No vull dir que hagués hagut de venir a veure'm, però podia enviar el mosso". Podria plantejar-se si aquesta addició estaria relacionada amb la voluntat de contenir la passió d'en Lluís; operació comentada a partir de les variants del segon fragment i que, com ja s'ha dit, afecta l'evolució del personatge al llarg de la novel·la. Per tant, l'afegit podria ser una manera de matisar, de restar contundència, a la frase anterior, "la carlana no s'ha dignat a preguntar per la meva salut en tants dies".

Una altra variant que dona informació interessant és a la línia 8, on únicament *IGfr* i *IGcast* coincideixen a reportar que en Lluís recorria amb la Bellota *les* "barges" o *los* "màrgenes" del riu Parral; aquest detall dels marges no apareix en cap altre testimoni. Encara que pugui

semblar una particularitat sense importància, sembla difícil pensar que la coincidència entre tots dos testimonis és fruit de l'atzar. Encara que el traductor castellà afirmava que "Sales em portava cada setmana un feix de papers a màquina, i de fet no vaig veure mai cap pàgina impresa, ni de l'edició francesa ni de l'anterior catalana" (PUJOL 2011: 26), les dues lliçons semblen evidenciar que un dels models per a *Incierta gloria* era la versió francesa.

6. CONCLUSIONS

Jo quan una cosa m'agrada de debò, m'hi entusiasmo, m'hi emborratxo.

JOAN SALES

És evident que les variants estilístiques identificades en els fragments editats mostren detalls sobre el procés d'escriptura d'*Incerta glòria*. Com es desprèn de l'anàlisi d'aquestes variacions, al llarg de les edicions de la novel·la, hi ha una evolució de l'estil de Joan Sales que, a grans trets, consisteix en un major control i concisió de la narració. Com s'ha assenyalat a l'anàlisi, és al segon fragment on es veu més clarament aquesta maduració estilística. De fet, més enllà del possible impacte que les variacions tenen en l'argument o en els personatges de la novel·la, aquests canvis mostren una millora qualitativa del discurs. Per exemple, aquest perfeccionament es fa evident en dues comparacions de dos passatges diferents. A la línia 32 del primer fragment, es relaciona la resignació dels matxos de gitano amb la del cap al tard; literàriament, l'equiparació no és gaire reeixida. És en aquest sentit que pot entendre's la matisació del paral·lelisme que es fa a *IGfr*, *IG2* i el testimoni base, en què la relació no és tan inequívoca com a *IG1* i, per tant, guanya qualitativament.¹ La comparació de la línia 13-14 del segon passatge seria el mateix cas: *IG1* i *IGfr* estableixen una relació directa entre els cabells de la carlana i el "perfum" del bosc a la nit que és més prudent en les testimonis posteriors en què es diu que la "sentor" de boscúria "em fa pensar en els seus cabells".² Altre cop, al llarg de les edicions, Sales millora estilísticament. Així doncs, es pot dir que, almenys en els passatges editats, la qualitat literària de la novel·la progressa al llarg de les reescriptures de l'obra.

Els aparats confeccionats i analitzats, a part de mostrar aquesta evolució, donen algunes pistes sobre quina podria ser la relació entre les traduccions i les edicions catalanes d'*Incerta glòria*. Tot i això, lluny de poder concloure algun lligam clar entre les versions, simplement pot veure's que l'entramat és complex i no és gens evident. En aquest sentit, cal subratllar la rellevància de la versió francesa de 1962; els aparats posen de manifest que actua com a pont entre els diferents testimonis i que, per tant, estudiar el paper d'aquesta versió seria clau per

¹ la vasta resignació dels quals no deixa de tenir alguna cosa de comú amb la del cel de cap al tard.] la vasta resignació dels quals té alguna cosa de comú amb la del capaltard. *IG1*

² m'arribava una sentor aspra de boscúria que em feia pensar en els seus cabells.] em venia un perfum aspre de boscúria — i pensava si el del seu cabell no és també com el d'un bosc a la nit. *IG1 IGfr*

desgranar el procés d'escriptura d'*Incerta glòria*. Les variants identificades també mostren que *IG2* i el testimoni base no presenten cap variació.³ Pel que s'ha observat, sembla que aquesta conclusió podria fer-se extensible a tota la primera part i, per tant, en l'intent de reconstruir-ne la gènesi textual, caldria centrar-se, bàsicament, en tot allò que passa entre els testimonis *IG1*, *IGfi*, *IGcast* i *IG2*.

Tot i això, arribats en aquest punt, cal plantejar-se si la crítica genètica és la disciplina adequada per tractar la complexitat de la gènesi textual d'*Incerta glòria*. La veritat és que, encara ara, després de la feina feta, és difícil respondre aquesta qüestió de manera rotunda. Com s'ha fet evident en l'edició crítica dels fragments triats, l'establiment d'uns criteris que limitin i acotin les variants recollides en els aparats és fonamental. Per a la primera part, ha estat necessari establir uns criteris molt adaptats a les circumstàncies específiques de la novel·la, de vegada poc ortodoxos. Això fa pensar que en les altres parts, que ja d'entrada presenten canvis estructurals incomparables, potser no seria viable un exercici semblant al que s'ha realitzat amb els tres passatges escollits. De fet, en una hipotètica edició crítica de tota l'obra potser s'haurien de fixar uns criteris diferents en cada part, ja que el tipus de variants identificables al llarg de la novel·la canvien: si a la primera part les variacions són estilístiques, en les altres poden ser més aviat de caràcter estructural o argumental. Sigui com sigui, la hipotètica edició crítica seria una empresa llarga i complexa i en resultaria una edició realment extensa, tenint en compte les dimensions de la novel·la i alhora la quantitat de modificacions. És per això que potser caldria valorar la conveniència d'altres tipus d'edicions filològiques com ara l'edició sinòptica que podria ser més clarificadora a l'hora de mostrar la multitud de variants. També podria ser adequada una edició digital, que permetria la consulta de les variants a través d'una interfície web i això evitaria un volum en paper incòmode, difícilment manejable.

D'altra banda, en l'estat de la qüestió redactat, en què s'ha intentat reconstruir la gènesi històrica de la novel·la, també han quedat alguns assumptes pendents d'esbrinar:

1. El procés de redacció de la primera edició.
2. La relació de la novel·la amb les cartes a Màrius Torres.
3. El paper de l'abat Escarré en l'autorització de l'edició de 1956.

³ L'única diferència es troba al segon fragment però, d'acord amb els criteris d'edició establerts, com que es tracta d'una variant ortogràfica menor no s'ha fet constar a l'aparat: ¿ D'on la deu haver treta ?] ¿ d'on la deu haver treta ? *IG1 IG2*

4. Els efectes de la censura i autocensura en l'evolució de l'obra.
5. La datació de la segona edició i la traducció castellana en relació amb els informes de la censura.
6. Les possibles modificacions d'*Incerta glòria* en les edicions posteriors a la mort de l'autor.

Per posar en clar aquests dubtes seria convenient estudiar a fons tota la correspondència publicada fins ara entre Sales i altres personalitats del món de la cultura de l'època. A més, els textos de l'etapa a l'exili publicats a *Full Català* o *Quaderns d'exili* també podrien donar informació rellevant. Però, sobretot, serà fonamental la investigació del fons de Joan Sales, recentment cedit a l'Institut d'Estudis Catalans.

Però un cop acabat el treball, la pregunta principal que queda per fer-se és la següent: Més enllà de la incidència de la censura i de les difícils circumstàncies en què fou gestada la novel·la, per què Joan Sales reescrigué de manera constant *Incerta glòria*?

Segurament, part de la resposta té a veure amb el doble vessant de l'autor: Joan Sales era un escriptor-editor. En una carta a Rodoreda, Sales explicava que sentia que encaixava en el paper d'editor "en tot el sentit etimològic (en llatí vol dir «llevador», «que ajuda a parir»)» i, a continuació, celebrava que l'escriptora li hagués fet cas i es decidís a afegir un nou capítol a *Mirall trencat*, "I és que ho veia tan clar [...] que estava disposat a utilitzar fins i tot els fòrceps" (RODOREDA I SALES 2008: 590). Però, de fet, sembla que aquests "fòrceps" els feia servir sovint: com apunta Montserrat Casals a la introducció de la correspondència entre tots dos escriptors, "Sales és un editor «intervencionista» perquè creu que a cada nova lectura un text és susceptible de ser no tan sols corregit i millorat sinó modificat i ampliat" (RODOREDA I SALES 2008: 15). Per tant, un dels motius dels canvis constants, sovint subtils i intranscendents, que mostren els aparats confeccionats d'*Incerta glòria* és aquest perfeccionisme d'editor que també es traslladava al seu pla com a escriptor.

Va ser un cop retornat de l'exili que Joan Sales començà a dedicar-se a l'edició i a la novel·la. En una entrevista, li preguntaven pel perquè de la seva faceta de novel·lista: "¿De dónde dirías tú que sale el novelista que tu eres?", i ell responia, "Yo diría que, más que nada, de las cosas que desgraciadamente nos ha tocado vivir... tengo la impresión de que si a nuestra generación nos hubiera tocado una vida más tranquila..., burguesa..., yo no habría escrito ninguna novela." (CRUSET 1969: 56). El cert és que Sales va ser un escriptor d'una sola obra,

encara que a ell no li agradava aquesta etiqueta.⁴ I és en aquest fet on pot trobar-se l'altra part de la resposta a la pregunta plantejada: la raó d'*Incerta glòria* és la vivència de la guerra i justament és per això que Sales només va escriure una novel·la, que va ser reescrita incessantment i “només la mort, de fet, va aconseguir arrencar-lo de l'obra” (ARNAU 2003: 20). Podria afirmar-se que Joan Sales pertany a una tipologia concreta d'autor que converteix la seva obra en un constant *work in progress*; com en certa manera també feu Luis Goytisolo amb la seva tetralogia *Antígona* o Julian Ríos amb *Larva*.

En el cas de Sales, l'escriptura va ser una manera de canalitzar la impactant vivència de la guerra; una via per comprendre i assimilar tot el que havia significat i alhora assegurar-se de preservar de l'oblit i la confusió la seva experiència irrepetible. *Incerta glòria* no era concebuda com un objecte tancat: en l'obra, la literatura és una projecció de la vida; hi ha un lligam molt fort entre l'autor i l'escriptura. Com s'ha evidenciat al llarg del treball, la ficció és sostinguda en la realitat i gràcies al gènere epistolar i memorialístic emprat, funciona a manera de confessió, tant per als personatges com per a l'escriptor. *Incerta glòria* és una obra complexa i polièdrica perquè així mateix va ser l'experiència de la guerra per a l'escriptor. Com ell mateix afirmà en una entrevista: “La guerra ha estat per a mi la gran experiència de la vida, el que més m'ha interessat, el que més m'ha apassionat” (RENDÉ 1980: 25). Al capdavant, com apunta Ramon Pla, tota l'obra literària de Sales, tenint en compte tant *Incerta glòria* com *Viatge d'un moribund* o l'edició de *Cartes a Màrius Torres*, gira entorn d'un mateix món literari, aquesta experiència “apassionant” de la guerra a la qual retorna una i una altra vegada (PLA 1983: 19).

⁴ Al pròleg de la segona edició Sales deia: “Aquells a qui estranya una fecunditat tan escassa haurien de tenir més en compte que cada una de les parts d'INCERTA GLÒRIA podria considerar-se com una novel·la sencera tant per la seva extensió com pel seu desplegament i, sobretot pel fet de tenir cada una el seu protagonista propi” (SALES 1969: 16).

7. BIBLIOGRAFIA

ARNAU 2003: Carme Arnau. *Compromís i escriptura: Lectura d'Incerta glòria de Joan Sales*. Barcelona: Editorial Cruïlla, 2003.

BACARDÍ 1998: Montserrat Bacardí. «Joan Sales i els criteris de traducció». *Quaderns: Revista de Traducció*. 1998, número 1, p. 27-38.

BOHIGAS 2012: Maria Bohigas. «Nota editorial». Dins SALES, Joan. *Incerta glòria*. Barcelona: Club Editor, 2012, p. 539-542.

BOIX 1994: Maur M. Boix. «Incerta glòria». *Serra d'Or*. 1994, número 417, p. 43.

CASALS 2012: Montserrat Casals. «L'obstinada glòria de Joan Sales». Dins VENY-MESQUIDA, Joan R. i MALÉ, Jordi (ed.), *La filologia d'autor en els estudis literaris. Textos catalans dels segles XIX i XX*. Lleida: Pagès Editors, 2012, p. 303-310.

CATTANEO 2011: Mariateresa Cattaneo. «Vicissituds de la traducció d'*Incerta glòria*». *Quaderns: Revista de Traducció*. 2011, número 18, p. 21-23.

CLOTET I TORRA 2010: Jaume Clotet i Quim Torra. *Les millors obres de la literatura catalana (comentades pel censor)*. Barcelona: A Contra Vent Editors, 2010.

COROMINES I SALES 2004: Joan Coromines i Joan Sales. *Epistolari Joan Coromines & Joan Sales*. Barcelona: Fundació Pere Coromines, 2004.

CRUSET 1969: José Cruset. «Joan Sales: Un humanismo monologo [sic] espiritual». *La Vanguardia Española*, 23 d'octubre de 1969, p. 56.

ESPRIU 2001: Salvador Espriu. *Les ombres, proses de «La Rosa Vera», altres proses disperses*, a cura de Gabriella Gavagnin i Víctor Martínez-Gil. Barcelona: Edicions 62, 2001.

FOLCH 1999: Núria Folch. «Preàmbul: La llarga història d'*Incerta Glòria* i de les seves successives edicions». Dins SALES, Joan. *Incerta glòria*. Barcelona: Club Editor, 1999, p. I-X.

FONOLL 2001: Celdoni Fonoll. *Veus d'ocell*. Barcelona: Lynx Edicions, 2001.

PLA 1983: Ramon Pla. «L'obra literària de Joan Sales». *Avui*, 23 de novembre de 1983, p. 19.

PLA 2002: Xavier Pla. «Una obra en moviment: Aproximació a la gènesi textual d'*Incerta glòria*», de Joan Sales». Dins DIVERSOS Autors. *Literatura de la guerra civil: Memòria i ficció*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 2002, p. 209-216.

PLA 2007: Xavier Pla. «Breu història de la traducció francesa d'*Incerta glòria*». *Visat*, 2007, número 3.

PLA 2011: Xavier Pla. «Joan Sales, una traducció i una novel·la sense punt i final». *Quaderns: Revista de Traducció*, 2011, número 18, p. 9-19.

PUJOL 2011: Carlos Pujol. «La traducció al castellà d'*Incerta glòria*». *Quaderns: Revista de Traducció*, 2011, número 18, p. 25-28.

RENDÉ 1980: Joan Rendé. «Joan Sales en el combat literari». *Avui*, 9 de novembre de 1980, p. 25.

RIGOBON 2015: Patrizio Rigobon. «*Incerta glòria* di Joan Sales tra filologia, storia e traduzione». *Scripta: Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, 2015, número 5, p. 281-291.

RIGOBON 2018: Patrizio Rigobon. «*Incerta glòria* de Joan Sales: viatge entre les edicions i les traduccions». Dins PÉREZ SALDANYA, Manuel i ROCA RICART, Rafael. *Del manuscrit a la paraula digital: Estudis de llengua i literatura catalana*. Amsterdam: Johns Benjamins Publishing Company, 2018, p. 267-281.

RODOREDA I SALES 2008: Mercè Rodoreda i Joan Sales. *Cartes completes (1960-1983)*, a cura de Montserrat Casals. Barcelona: Club Editor, 2008.

SALES 1956: Joan Sales. *Incerta glòria*. Barcelona: Aymà S.A Editora, 1956.

SALES 1962: Joan Sales. *Gloire incertaine*. París: Éditions Gallimard, 1962.

SALES 1969: Joan Sales. *Incerta glòria* (2a ed.). Barcelona: Club Editor, 1969.

SALES 1969b: Joan Sales. *Incierta gloria*. Barcelona: Editorial Planeta, 1969.

SALES 1971: Joan Sales. *Incerta glòria* (4a ed.). Barcelona: Club Editor, 1971.

SALES 2012: Joan Sales. *Incerta glòria* (12a ed.). Barcelona: Club Editor, 2012.

SALES 2014: Joan Sales. *Cartes a Màrius Torres*, a cura de Montserrat Casals. Barcelona: Club Editor, 2014.

ANNEX

8. TRANSCRIPCIÓ DELS FRAGMENTES EDITATS EN LES DIFERENTS EDICIONS

8.1. Fragment I

CARTES A MÀRIUS TORRES

(SALES 2014: 234-235)

Montalban, dissabte 19 de juny de 1937

Estimat Màrius:

Aquest matí t'he enviat una postal i ara, a la tarda, m'arriba la teva carta. En cinc dies que ja fa que soc per aquí, encara no he trobat cap cara coneguda ; l'Usall ja no és a l'hospital d'Alcanyís, el teu germà Víctor no és a Montalban. Jo, que venia a la «Macià-Companys» amb tanta il·lusió, de moment m'hi trobo sol com un mussol ; sobre això, quan avui, després d'enviar-te la targeta, m'he presentat al quarter general, que és a Alcorissa, el capità cap d'Estat Major m'ha preguntat severament els motius de la trigança. Res de més afable que la seva actitud així que ha sabut els motius ; no treu que la primera rebuda m'ha desconcertat ; jo que venia amb ganes d'abraçar-los a tots ! Un tinent que rep l'ordre de marxa el dia 4 i compareix el 19 : vet aquí el que jo era als ulls del capità cap de l'Estat Major divisionari i reconeguem que la seva primera actitud era ben lògica ; o podíem exigir que sabés tota la meva història, el meu calvari a la «columna Durruti», la meva il·lusió d'incorporar-me a la «Macià-Companys»? Sempre ens fa estrany que els altres no sàpiguen llegir el nostre interior.

[...]

1a EDICIÓ

(SALES 1956: 13-14)

Castel de Olivo, 19 de juny. — La meva salut és excel·lent, però estic carregat de romanços com una criatura malaltissa.

No et vull explicar el que he sofert servint en una divisió que no era del meu gust. Aconsegueixo el canvi, arribo ple d'il·lusions... i tot em cau a sobre altra vegada!

Pensava trobar en Juli Soleràs. M'havien dit que estava a l'hospital de campanya, ferit o malalt —no ho sé—. Però ja l'han donat d'alta. No veig ni una cara coneguda entre tantes i tantes com la guerra en fa desfilars davant dels meus ulls, en incoherent fantasmagoria.

El tinent coronel comandant de la 1.ª brigada m'interrogà severament sobre els motius del meu retard. Era normal que ho fes, donada la diferència de dates entre l'ordre d'embarcament i el moment d'incorporar-se. I es donà per satisfet amb la simple explicació: unes vulgars angines. Però aquella primera rebuda ja m'havia fet ferida. ¿Potser esperava que em rebessin amb abraçades? No sabem res dels altres, ni ens importa; en canvi voldríem que els altres ens coneguessin a fons. El nostre afany de ser compresos només es pot comparar amb la nostra desgana per comprendre ningú. Perquè, no t'ho vull amagar, la gent que veig per aquí m'és profundament indiferent. Si almenys em dos antipàtica!

Penso en aquells pobres matxos plens de matadures —senyals que ha anat deixant el refrec dels gaurniments—; en aquells matxos de gitano, la vasta resignació dels quals té alguna cosa de comú amb la del capaltard. Un dia i un altre dia, arrossegant la tribu erràtica per camins que no s'acaben mai, sense cap esperança de justícia. ¿Qui ha de fer justícia a un matxo? ¿La posteritat?

La vida ens usa, com els gaurniments usen la pell del matxo. De vegades sospito amb horror si les matadures que ens fa la vida no duraran tant com la vida mateixa. O més.

Sembla que em destinaran al quart batalló, que està per organitzar. Mentrestant, haig d'anar matant el meu avorriment en aquest poble. I tinc tantes coses per explicar-te! Escrivint-te m'esbravo, encara que les meves cartes no t'hagin d'arribar mai.

No ho neguis, la nostra família et feia tant fàstic com a mi. I et vas fer germà de Sant Joan de Déu per la mateixa raó que jo anarquista. En això el nostre oncle no s'equivocava.

EDICIÓ FRANCESA

(SALES 1962: 17-18)

Castel de Olivo, 19 juin. — Ma santé est excellente, mais he me complique l'existence comme ferait un enfant maladif.

Je ne veux pas t'expliquer combien j'ai souffert en servant dans une division qui ne me plaisait pas. J'obtiens mon changement, j'arrive plein d'illusions... et tout me tombe dessus ine fois de plus!

Je pensais trouver Juli Soleràs. On m'avait dit qu'il était à l'hôpital de campagne, blessé ou malade, je ne sais. Mais il en est déjà sorti. Je ne vois pas un seul visage connu parmi tous ceux qui défilent devant mes yeux en une incohérente fantasmagorie.

Le lieutenant-colonel de la 1re brigade m'a interrogé sévèrement sur les motifs de mon retard. Il était normal qu'il le fit, vu la différence de dates entre l'ordre de départ et le moment de mon incorporation. Et il s'est tenu pour satisfait avec cette simple explication: une vulgaire angine. Mais cette première réception déjà m'avait porté un coup. Espérais-je donc être reçu avec grandes embrassades? Nous ne savons rien des autres et peu nous importe, en échange nous voudrions que les autres nous connaissent à fond. Notre désir d'être compris ne se peut guère comparer qu'à notre indifférence à comprendre qui que ce soit. Parce que, je ne veux pas te le cacher, les personnes que je vois ici me sont profondément indifférentes. Au moins si elles m'étaient antipathiques!

En toute rigueur, le lieutenant-colonel pouvait se méfier de moi. Un officier qui sert dans une unité en pleine bataille et se fait affecter à une brigade en réorganisation, qui restera des semaines, des mois peut-être, en dehors du combat... Vu de l'extérieur, mon cas se prête si aisément à une interprétation malveillante! Dans ces brigades régulières, on ne peut imaginer pas quel enfer sont les brigades improvisées avec des échappés de l'asile ou du bagne, avec des illuminés délirants, avec des apôtres athées de Barrio Chino...

Je pense à ces pauvres mulets pleins de blessures — marques laissées par le frottement des harnais — à ces mulets de gitans, dont l'immense résignation n'est pas sans analogie avec celle du coucher de soleil. Un jour, et puis un autre jour, traînant la tribu vagabonde par des chemins qui n'en finissent pas, sans le moindre espoir de justice. Qui rendra justice à un mulet? La postérité?

La vie nous use, comme les harnais la peau du mulet. Parfois, je me demande avec horreur si les blessures que la vie nous fait ne dureront pas autant que la vie elle-même. Ou plus. Ces onze mois d'enfer...

Il semble qu'on va m'affecter au 4e bataillon, le dernier à mettre sur pied. En attendant, je dois prendre mon mal en patience dans ce village. Et j'ai tant de choses à t'expliquer! En t'écrivant je me soulage, même si ces lettres ne doivent jamais te parvenir.

Ne dis pas le contraire, notre famille, elle te dégoûtait autant que moi. Et tu t'es fait frère de Sanit-Jean-de-Dieu pour la même raison que je me suis fait anarchiste. En quoi notre oncle ne se trompait pas.

2a EDICIÓ

(SALES 1969: 21-23)

Cap canvi respecte el testimoni base.

EDICIÓ CASTELLANA

(SALES 1969: 21-23)

Castel de Olivo, 19 de junio

MI SALUD ES EXCELENTE, pero tengo más pamplinas que un crío enfermizo.

No voy a contarte lo mal que lo he pasado sirviendo en una división que no me gustaba. Consigo el cambio de destino, llego lleno de ilusiones... ¡ y otra vez todo se me viene encima !

Esperaba encontrar a Juli Solerás. Me habían dicho que estaba en el hospital de campaña, herido o enfermo, no sé. Pero resulta que ya le han dado de alta. No veo ni una sola cara conocida entre tantísimas como la guerra hace desfilar ante mis ojos, como una incoherente fantasmagoría, desde que empezó.

El tiniente coronel que manda la 1ª. brigada me interrogó severamente acerca de los motivos de mi retraso. Era normal que lo hiciese dada la diferencia de fechas entre la orden de embarque y el momento de incorporarme. Y se dio por satisfecho con la simple explicación : unas anginas. Pero aquel primer recibimiento me había puesto de mal humor. ¿Acaso esperaba que me recibieran con abrazos? No sabemos nada de los demás, ni nos importa ; pero quisiéramos que los demás nos conocieran a fondo. Nuestro afán por ser comprendidos sólo puede compararse con nuestra desgana por comprender a todos.

Porque, no quiero ocultártelo, la gente que veo por aquí me es totalmente indiferente. ¡ Si por lo menos me fuese antipática !

Pensándolo bien, el teniente coronel tenía motivos para desconfiar de mí. Un tiniente que sirve en una indada del frente y que se hace destinar a otra que está reorganizándose, y que por lo tanto estará semanas y tal vez meses lejos de la primera línea, podría inspirar comentarios malévolos. En estas brigadas regulares no pueden imaginarse el infierno que son las brigadas improvisadas con escapados de presidio o del manicomio y dirigidas por iluminados delirantes. Hay que haberlo vivido once meses, como yo.

Pienso en aquellos mulos llenos de llagas y mataduras, señales que ha ido dejando el roce de los arreos ; en aquellos mulos de gitano cuya vasta resignación tiene algo en común con la del cielo en

la caïda de la tarde. Un día tras otro, arrastrando a la tribu errante por caminos que nunca se acaban, sin ninguna esperanza de justicia. ¿Quién va a hacer justicia a un mulo? ¿La posteridad?

La vida nos desgasta como los arreos la piel del mulo. A veces sospecho con horror que las mataduras que no hace la vida durarán tanto como la vida misma. O más. Esos once meses de infierno...

Parece que me destinarán al cuarto batallón, que aún está totalmente por organizar. Mientras tanto hay que defenderse del aburrimiento en este pueblo de mala muerte. ¡ Y tengo tantas cosas que contarte ! Escribiéndote, me desahogo, aunque mis cartas no tengan que llegar nunca a tus manos. No lo niegues, nuestra familia te daba tanto asco como a mí ; y te hiciste hermano de san Juan de Dios por la misma razón que yo me hice anarquista. En esto nuestro tío no se equivocaba.

8.2. *Fragment II*

1a EDICIÓ

(SALES 1956: 84-86)

[...]

El record de la *carlana* no em deixa, és una obsessió molesta. Sento un desig frenètic de veure-la, de... Vaig arribar-me una tarda en aquella cruïlla de camins, allà on m'aparegué — no fa encara dos mesos i ja ha posat unes arrels fondes i subtils en el meu passat, uns filaments sinuosos que arriben fins a les capes més antigues de la subconsciència. El temps és tou ; dos mesos poden prendre tanta fondària com dos mil anys. Vaig estar-me en aquell lloc fins ben entrat el vespre. Un ocell nocturn — potser una xibeca — feia sentir el seu crit dins els olivars ; amb la brisa em venia un perfum aspre de boscúria — i pensava si el del seu cabell no és també com el d'un bosc a la nit.

Mentre hi hagué un vestigi de claror, m'havia sentit com un arc tibant —dolorosament tibant, fins al màxim que la corda pugui suportar. “Existir, disparar-se! Però no es fa mai blanc ; tota fletxa es perd en un fons sense fons ; i si la tibantor era dolorosa, la distensió de després és depriment. La *carlana* diu que una dona disposa d'un sol cartutxo a la vida ; probablement no té idea de les armes de corda, si no diria una sola *fletxa* —tensió i distensió — ; o potser les dones... Les dones són un misteri ; per als homes, evidentment. Però molt més per a elles mateixes! No tenen la menor idea de l'estranya imantació que exerceixen sobre els nostres nervis — són del tot estrangeres al propi encís. La *carlana* no, i aquesta és la seva força : en els seus ulls acerats llampegueja a moments la plena consciència de si mateixa. En tals moments, *sento* la seva mirada com actua sobre els meus nervis a

fuetades lentes i excitants ; la seva mirada freda i despòtica... Ha sabut tensar-me a poc a poc, com un arc, dia a dia... ¿Què vol de mi?”

Tenia migranya. És estrany com ningú al batalló no sospita la meva guillardura per aquesta dona, mentre tothom està al corrent de la del capità Gallart per la mossa de la taverna. Millor. Em desagradaria tant que se n'adonessin... M'empipa tanta que en Soleràs ho mig endevinés! Finalment la fosca s'espessí i amb ella em semblà com si m'haguessin tret un pes de sobre. S'atenuà aquella sensació irritant de ser una corda tensa. La migranya persistia ; després de sopar vaig engolir una tassa de til·la amb dues pastilles d'aspirina (meravellós segle XX!) i vaig sortir a prendre la fresca pels carrers del poble. Al peu de la finestra de l'hostal hi havia en Gallart amb una guitarra ; ¿d'on la deu haver tret?

—Melitona, ¿quieres que te cante una canción muy romántica de nuestra tierra?

I amb una malenconia infinita es posava a cantussejar amb la seva veu potent i cavernosa, acompanyat de la guitarra, que feia un so esquerdat:

Volem pa amb oli,

pa amb oli volem.

Si no ens en donen

ens el prendrem...

EDICIÓ FRANCESA

(SALES 1962: 89-91)

[...]

Le souvenir de la *carlane* ne me quitte pas, c'est une obsession gênante. J'éprouve un désir frénétique de la voir, de... Je me suis avancé un soir jusqu'à ce carrefour où elle m'est *apparue*; il n'y a pas encore deux mois de cela, et déjà elle a poussé des racines profondes et subtiles dans mon passé, des filaments sinueux qui atteignent les couches les plus profondes du subconscient. Le temps est maléable; deux mois peuvent acquérir autant de profondeur que deux mille ans. Je suis resté à cet endroit tard dans le soir. Un oiseau nocturne — un engoulevent peut-être — glissait plus qu'il ne volait, tellement il le faisait au ras du sol; il se collait au sol au milieu du chemin, comme s'il m'avait attendu, et quand je m'approchais, il reprenait son vol silencieux et calme comme celui d'un grand papillon de nuit. La chaleur du jour disparaissait rapidement ; avec la brise me venait un parfum

âpre de forêt — et je me demandais si le parfum de ses cheveux n'est pas samblable à celui d'un bois quand tombe la nuit.

Aussi longtemps qu'avait subsisté un vestige de clarté, je m'étais senti comme un arc tendu, douloureusement tendu, autant que la corde peut le supporter. « Exister, se projeter. Mais on n'atteint jamais la cible ; toute flèche se perd dans un fond sans fond; et si la tension douloureuse, la détente qui suit est déprimante. La *carlane* dit qu'une femme ne dispose que d'une seule cartouche dans sa vie ; sans doute ignore-t-elle les armes à corde, sinon elle dirait une seule flèche — tension et détente ; ou peut-être les femmes... Les femmes sont un mystère; pour les hommes, évidemment. Mais beaucoup plus encore pour elles-mêmes. Elles n'ont pas la moindre idée de l'étrange aimantation qu'elles exercent sur nos nerfs — elles son totalement étragnères à ce qu'elles ont de fascinant. Mais pas la *carlane*, et c'est là sa force : dans ses yeux d'acier brille par moments l'éclair de la pleine conscience de soi. Et, à ces moments-là, je *sens* comme son regard froid et despotique... Elle a su me tendre peu à peu, comme un arc, jour après jour... Qu'attend-elle de moi? »

J'avais la migraine. C'est curieux comme personne au bataillon ne soupçonne mon engouement pour cette femme, alors que tout le monde est au courant de celui du capitaine Gallart pour la servente de la taverne. Tant mieux. Je trouverais désagréable qu'on s'en rende compte... Je suis déjà tellement embêté que Soleràs l'ait à moitié deviné. Finalement, l'ombre s'est épaissie et, avec elle, il m'a semblé qu'on m'enlevait un poids de dessus le corps. Cette sensation irritante d'être une corde tendue s'est atténuée. La migraine persistait ; après avoir dîné, j'ai pris une tasse de tilleul avec deux cachets d'aspirine (merveilleux XXe siècle!) et je suis sorti pour profiter de la fraîcheur dans les rues du village. Gallart se tenait sous la fenêtre de l'auberge avec une guitare. Où peut-il bien l'avoir dénichée?

—Melitona, veux-tu que je te chante une chanson très romantique de mon pays?

Et avec une mélancolie infinie, il s'est mis à chanter d'une voix puissante et caverneuse, en s'accompagnant sur sa guitare, qui rendait un son fêlé :

Nous voulons du pain et de l'huile,

nous voulons de l'huile et du pain.

Nous saurons bien en prendre

si on ne nous en donne point.

2a EDICIÓ

(SALES 1969: 120-121)

Cap canvi respecte el testimoni base.

EDICIÓ CASTELLANA

(SALES 1969b: 122)

17 de agosto

Un día, a la caída de la tarde, me llegué de nuevo a aquel curce de caminos donde la vi por vez primera ; aún no hace dos meses y parece que haga una eternidad. Dos meses pueden tomar tanta como dos mil años ; aquella tarde de hace dos meses me parece tan lejana como la primera tarde del mundo, y el recuerdo de su aparición tan hundida en mi pasado como mis recuerdos más remotos.

Me quedé en aquel lugar hasta bien entrada la noche. Una ave nocturna —quizás una chotacabras— se deslizaba más que volaba, hasta tal punto lo hacía a ras de tierra ; se encogía en el suelo en medio del camino, como si me esperase, y cuando yo me acercaba, reemprendía súbitamente su vuelo, silencioso como el de una gran polilla. El calor del día se desvanecía rápidamente ; con la brisa me llegaba un olor áspero de bosque, que me hacía evocar sus cabellos. Mientras hubo un vestigio de claridad, me había sentido como un arco dolorosamente tensado y tenía jaqueca ; a medida que la oscuridad se espesaba era como si me quitasen un peso de encima, como si la cuerda del arco se distendiese.

Después de cenar salí a tomar el fresco por las calles. Al pie de la ventana de la fonda estaba Gallart con una guitarra, ¿de dónde la debe de haber sacado?

—Melitona, ¿quieres que te cante una canción muy romántica de mi tierra?

Y como una infinita melancolía se puso a canturrear :

Volem pa amb oli,

pa amb oli volem...

8.3. Fragment III

CARTES A MÀRIUS TORRES

(SALES 2014: 290)

Herrera de los Navarros, dissabte 6 novembre 1937

[...]

Com que ara és el temps de la collita del safrà, pertot es troben escampats els pètals d'aquesta flor tan bonica ; el riu n'arrossega grans quantitats aigües avall i pertot se sent el seu perfum, que no és tan intens però recorda el de la rosa amb un punt picant com d'espècies. Ara tota la població s'ocupa en aquesta feina ; vells i criatures, homes i dones, però més que res les noies, s'estan asseguts a les entrades o a les golfes de les cases arrabassant a les flors els seus pistils vermells i tirant els pètals violats. Els pistils després es torren i és el safrà.

[...]

1a EDICIÓ

(SALES 1956: 143-144)

16 d'octubre. — He sortit de casa. És curiós : la carlana no s'ha dignat preguntar per la meua salut en tants dies. Potser té por de comprometre's ; o potser ja no li importo gens. Sóc una taronja espremuda.

He sortit a passejar pels voltants del poble. El fullatge dels xops al llarg del Parral és groc i vermell i va caient de mica en mica. El riu duu molta més aigua que en aquells temps, quan el recorria amb la *Bellota*. ¿ Què se'n deu haver fet ? ¿ M'ha oblidat també ? Aquell pinar on cantaven les cigales, ara fa un gran silenci i ja no exhala olor de reïna ; la de terra humida ho envaeix tot. Comença a fer fred. Trobo a faltar la gavardina que aquells poca-penes em van birlar tan frescament.

Els veïns estan atrafegats amb el safrà ; la collita ha resultat molt bona. Els carrers del poble apareixen entapissats de pètals ; el riu n'arrossega grans quantitats aigües avall. El seu perfum, menys intens, però semblant al de la rosa, es respira a totes les cases. Vells i criatures, homes i dones, s'estan asseguts en cadires baixes a les entrades o a les golfes, amb grans coves a dreta i esquerra. De l'un treuen les flors, n'arrenquen els pistils vermells que col loquen a l'altre i tiren els pètals violats que no serveixen de res. Després torraran aquells pistils i la pols seca és el safrà, que val el seu pes en or, la veritable riquesa d'Olivet.

Quan m'assec en algun paratge prop del riu, veig passar milers i milers de pètals ; n'hi ha tants que a indrets el riu en queda tot cobert i fa un efecte estrany : un riu de color violaci.

El parfum de flor de safrà acaba obsessionant. I no sé gaire per què, em fa pensar en la *carlana*.

[...]

EDICIÓ FRANCESA

(SALES 1962:152-153)

16 octobre. — Je suis sorti de la maison. C'est curieux, pendant tout ce temps, la carlane n'a pas daigné s'informer de ma santé. Peut-être a-t-elle peur de se compromettre, ou peut-être ne compté-je plus pour elle. Je suis comme une orange dont on a exprimé le jus.

Je suis allé me promener dans les environs du village. Le feuillage des peupliers, le long du Parral, est jaune et rouge, et tombe peu à peu. La rivière a beaucoup plus d'eau qu'au temps où je suivais ses berges avec la *Bellota*. Qu'est devenue cette jument? M'a-t-elle oublié elle aussi? Cette piède où chantaient les cigales, un grand silence y règne à présent, et elle n'exhale plus son odeur de résine; celle de la terre humide envahit tout. Il commence à faire froid et je regrette la gabardine que ces pendants m'ont fauchée avec tant de désinvolture.

Les habitants du village son très occupés avec le safran; la cueillette a été excellente. Les rues sont toutes tapissées de pétales et la rivière en charrie de grandes quantités. Leur parfum, qui est moins intense que celui de la rose, mais qui lui ressemble, se respire dans toutes les maisons. Vieillards et enfants, hommes et femmes, se tiennent sur des chaises basses dans les vestibules ou dans les greniers, avec de grands paniers à droite et à gauche. Dans l'un ils prennent les fleurs, en arrachent les pistils rouges qu'ils mettent dans l'autre panier, et jettent les pétales violets qui ne servent à rien. Par la suite, ils feront griller ces pistils dont la poudre séchée constitue le safran, la véritable richesse d'Olivet.

Quand he m'assois à proximité de la rivirère, je vois passe des milliers et des milliers de pétales ; il y en a tant qu'il arrive que la rivière en soit toute couverte et cela fait une impression bizarre : une rivière violette.

Le parfum de la fleur de safran finit par m'obséder. Et je ne sais pourquoi, il me fait penser à la *carlane*.

[...]

2a EDICIÓ

(SALES 1969: 211-212)

Cap canvi respecte el testimoni base.

EDICIÓ CASTELLANA

(SALES 1969b: 214-215)

16 de octubre

He salido de casa. Es curioso : la carlana no se ha dignado preguntar por mi salud en tantos días. No quiero decir que hubiese tenido que venir a verme, però podía enviar al mozo. Tal vez tenga miedo de comprometerse ; o tal vez ya no le importo lo más mínimo. Soy una naranja exprimida.

He salido a pasear por los alrededores del pueblo. El follaje de los chopos a lo largo del Parral es amarillo y rojo y va cayendo poco a poco. El río lleva mucha más agua que en aquel tiempo, cuando corría sus márgenes con la *Bellota*. ¿Qué habrá sido de ella? ¿Me ha olvidado también?

Aquel pinar donde cantaban las cigarras, ahora es un gran silencio y ya no exhala olor a resina ; el de tierra húmeda lo invade todo. Empieza a hacer frío ; echo en falta la gabardina que me birlaron aquellos frescos.

Los vecinos andan atareados con la cosecha del azafrán, que ha resultado muy buena. Las calles del pueblo están tapizadas de pétalos ; el río arrastra grandes cantidades de ellos aguas abajo. Su perfume, no tan intenso, per parecido al de las rosas, se respira en todas las puertas. Viejos y niños, hombres y mujeres, están allí, sentados en sillas enanas, con grandes cuévanos a derecha y izquierda ; del uno sacan las flores, arrancan los pistilos rojos que echan en el otro y tiran los pétalos color de violeta que no sirven para nada. Después tostarán aquellos pistilos y las hebras tostadas son el azafrán, que vale su peso en oro ; la verdadera riqueza de Olivel.

Cuando me siento en algún paraje cerca del río, veu pasar millares y millares de pétalos ; hay tantos que en algunos lugares el río queda todo cubierto y produce un efecto muy extraño : un río de color violáceo.

El perfume de flor de azafrán acaba obsesionándome ; y sin saber muy bien por qué, me hace pensar en ella.

[...]

9. CLASSIFICACIÓ DE LES VARIANTS DELS FRAGMENTES EDITATS

Com a fase de treball prèvia a l'anàlisi dels aparats crítics, s'han confeccionat un seguit de taules de continguts per facilitar la classificació de les variants. D'entrada, s'han diferenciat les notes dels aparats que mostraven canvis d'estil, molt majoritàries, d'aquelles que són lingüístiques. D'una banda, s'han volgut explicar aquestes variants lingüístiques. D'altra banda, dins dels canvis estilístics, s'han distingit aquelles variants que en l'evolució dels testimonis mostren una supressió de contingut (marcades amb les sigles SUPR a la taula); canvis que suposen addició de text (ADD en la classificació) i modificacions que són una substitució d'una lliçó per una altra (marcades amb l'abreviació SUBST). Un cop tipificades les diferents variants estilístiques, s'ha procedit a explicar breument els possibles afectes d'aquests canvis segons si, per exemple, aporten un matís diferent respecte les lliçons dels testimonis anteriors, completen la informació donada per testimonis interiors o modifiquen el significat.

9.1. Fragment 1

Variants d'estil	
5 no m'agradava.] no era del meu gust. <i>IG1</i>	SUBST. Expressa d'una manera més contundent el desgrat.
5 canvi de destí.] canvi <>, <i>IG1 IGfr</i>	ADD. Completa.
8 però resulta que ja] Però <> ja <i>IG1</i>	ADD. L'oració deixa de ser una constatació; matís de sorpresa.
10-11 d'ença que va començar.] <> <i>IG1 IGfr</i>	ADD. Completa.
15-16 unes angines.] unes vulgars angines <i>IG1 IGfr</i>	SUPR. La transcendència que tenen les angines en el conjunt de la trama de la novel·la pot estar relacionat amb l'eliminació d'aquest qualificatiu.
23-29 Pensant-ho (...) com jo.] <> <i>IG1</i>	ADD. Extensió de l'explicació de l'estranyesa de les seva arribada; basat en fets biogràfics. Detalls sobre el passat a la brigada que potencien la mala experiència a la unitat anterior.
26 línia (...) malèvol.] combat... Vu de l'extérieur, mon cas se prête si aisément à une interprétation melveillante! <i>IGfr</i>	SUBST. Formulació diferent que podria deure's al canvi de llengua. Es fa constar com a nota perquè aquest fragment apareix per primer cop a <i>IGfr</i> .
28 <presidi> _a <manicomi> _b] <i>b, a IGfr</i>	SUBST. Canvi d'ordre.
28-29 dirigides per il luminats delirants] avec des illuminés délirants <i>IGfr</i>	SUBST. Lleuger canvi de sentit que potencia l'experiència negativa: no només hi ha il·luminats delirants (<i>IGfr</i>) sinó que en són els dirigents.
30 aquells matxos] aquells pobres matxos <i>IG1 IGfr</i>	SUPR. Es prescindeix del qualificatiu.
30 plens de nafres i matadures] plens de <> matadures <i>IG1</i> plens de blessures <i>IGfr</i>	ADD. Completa. Les farides són majors.
32 dels quals no deixa de tenir alguna] dels quals <> té alguna <i>IG1</i>	ADD. Matisació. No és tan inequívoca la relació entre els dos elements de la comparació.

33 del cel de cap al tard.] del <> capaltard. <i>IG1</i> avec <> celle du coucher de soleil. <i>IGfr</i>	ADD. Completa.
35 matxo de gitano ?] matxo <>? <i>IG1 IGfr IGcast</i>	ADD. Completa.
36 guarniments la] guarniments usen la <i>IG1</i>	SUPR. Evita repetició del verb.
38 Aquests onze mesos d'infern...] <> <i>IG1</i>	ADD. Potencia la mala experiència a la unitat anterior.
39 està totalment per] està <> per <i>IG1</i>	ADD. Emfatitza el fet que el batalló estigui per organitzar. Potencia la negativitat de la carta.
41 poble, que és dels de mala mort ;] poble. <> <i>IG1 IGfr</i>	ADD. Potencia la negativitat de la carta.

Variants lingüístiques	
7 era a] estava a <i>IG1</i>	Correcció de l'ús inadequat del verb <i>estar</i> . Com que el verb acompanya un sintagma de localització temporal o espacial cal fer servir el verb <i>ser</i> .

9.2. Taula del fragment II

Variants d'estil	
2 Un] <i>precedeix</i> El record de la <i>carlana</i> no em deixa, és una obsessió molesta. Sento un desig frenètic de veure-la, de... <i>IG1 IGfr</i>	SUPR. Supressió que suavitza els sentiments d'en Lluís per la Carlana.
2 Un vespre vaig arribar-me de nou] Vaig arribar-me una tarda <i>IG1</i> Je me suis avancé un soir <i>IGfr</i>	SUBST. La diferència entre el vespre i la tarda pot ser confusa i, de fet, podria fer-se referència a una mateixa hora. En aquest sentit, no és clar si <i>IGfr</i> segueix <i>IG1</i> o <i>IG2</i> i el testimoni base.
2-3 on la vaig veure per primera vegada] allà on m'aparegué <i>IG1 IGfr</i>	SUBST. Matisació. No és el mateix que en Lluís digui que va "veure" la carlana que se "m'aparegué", com si es tractés d'una visió o d'una il·luminació.
3-7 i sembla que (...) records més remots.] i ja ha posat unes arrels fondes (...) com dos mil anys. <i>IG1 IGfr</i>	SUBST. La substitució treu transcendència a la primera trobada amb la carlana; a <i>IG1</i> i <i>IGfr</i> el record d'aquell dia li ha arribat a "les capes més antigues de la subconsciència".
8 ben entrada la nit.] ben entrat el vespre. <i>IG1 IGfr</i>	SUBST. Matisació. Relacionada amb la variant de la línia 2. És diferent estar-se en un lloc fins ben entrada la nit que fins ben entrat el vespre.
9 un enganya-pastors] una xibeca <i>IG1</i>	SUBST. Canvi del tipus d'ocell. Tot i ser aus substancialment diferents totes dues són nocturnes. <i>IGfr</i> segueix <i>IG2</i> i el testimoni base.

9-12 lliscava més que (...) com el d'una arna.] feia sentir el seu crit dins els olivars ; <i>IG1</i>	SUBST. El canvi d'una lliçó a una altra coincideix amb la variant de la línia 9, en què es modifica el tipus d'ocell esmentat. <i>IG2</i> , <i>IGfr</i> i el testimoni base, que reportaven que es tractava d'un <i>enganyapastors</i> , canvien la lliçó de la línia 9-12 i esmenten que l'au "lliscava més que no pas volava" fet que coincidiria amb les característiques d'aquest tipus d'ocell que és insectívor i que, per tant, cal que voli a baixa alçària per caçar l'aliment (FONOLL 2001: 179).
12 La calor del dia s'esvaïa de pressa] <> <i>IG1</i>	ADD. Com que a <i>IG2</i> i el testimoni base, acaba fent-se de nit té més sentit aquesta lliçó.
13 m'arribava una sentor] em venia un perfum <i>IG1</i>	SUBST. Matisació. "Perfum" és més marcadament positiu.
13-14 que em feia pensar en els seus cabells.] i pensava si el del seu cabell no és també com el d'un bosc a la nit. <i>IG1 IGfr</i>	SUPR. Pèrdua de detalls. A <i>IG1</i> i <i>IGfr</i> la comparació dels seus cabells amb el bosc de nit és directa; posteriorment, "em feia pensar en els seus cabells" matisa la relació entre els dos elements.
15 arc dolorosament tibant] arc tibant — dolorosament tibant (...)¿Què vol de mi?" <i>IG1 IGfr</i>	SUPR. Es perd un soliloqui en què es mostra una passió i bogeria desfermada d'en Lluís.
15 i tenia migranya ;] Tenia migranya. És estrany (...) Soleràs ho mig endevinés! <i>IG1 IGfr</i>	SUPR. Supressió de detalls relacionats amb l'obsessió d'en Lluís; molt més accentuada a <i>IG1</i> i <i>IGfr</i> . En els dos primers testimonis qualifica de "guilladura" els seus sentiments cap a la carlana.
15-18 a mesura que (...) l'arc es distendís] Finalment la fosca s'espessí (...) de ser una corda tensa. La migranya persistia ; <i>IG1 IGfr</i>	SUBST. Formulació diferent. A <i>IG2</i> i al testimoni base es prescindeix de l'adjectiu "irritant" per qualificar la sensació de ser una corda tensa. També deixa de parlar-se de la migranya.
18 Després de sopar vaig sortir] després de sopar vaig engolir (...) vaig sortir <i>IG1 IGfr</i>	SUPR. A <i>IG1</i> i <i>IGfr</i> ; el mal de cap, produït per la seva obsessió amb la carlana, és tan persistent que opta per medicar-se. També en aquests dos primers testimonis sembla haver-hi una relació més clara entre la migranya i el fet que en Lluís surti a passejar pel poble, per airejar-se. En els altres testimonis, el detall de la migranya és molt més anecdòtic.
18 pels carrers.] pels carrers del poble. <i>IG1 IGfr</i>	SUPR. Canvi que no sembla tenir cap transcendència.
22 mi tierra ?] nuestra tierra ? <i>IG1</i>	SUBST. Canvi que no sembla tenir cap transcendència.
23 es posà a] es posava a <i>IG1</i>	SUBST. Canvi que no sembla tenir cap transcendència.
23 cantussejar:] cantussejar (...) feia un so esquerdat: <i>IG1 IGfr</i>	SUPR. Pèrdua de detalls: a <i>IG1</i> i <i>IGfr</i> sembla evidenciar-se que en Gallart canta malament.
25 pa amb oli volem...] pa amb oli volem. (...) ens el prendrem... <i>IG1 IGfr</i>	ADD. Canvi que no sembla tenir cap transcendència.

9.3. Taula del fragment III

Variants d'estil	
3-4 No vull (...) el mosso.] <> <i>IG1 IGfr</i>	ADD. Matisa la queixa sobre la manca d'interès per part de la carlana.
6 volts] voltants <i>IG1</i>	SUBST. Canvi que no sembla tenir cap transcendència.

8 aquell temps] aquells temps <i>IG1</i>	SUBST. Canvi que no sembla tenir cap transcendència.
8 el recorria amb] je suivais ses barges avec <i>IGfr</i> corria sus márgenes con <i>IGcast</i>	SUPR. pot ser fruit del traductor d' <i>IGfr</i> però té importància perquè <i>IGcast</i> el segueix i apareix <i>márgenes</i> .
12 em van pispar aquells poca-penes.] aquells poca-penes em van birlar tan frescament. <i>IG1</i> ces pendard m'ont fauchée avec tant de désinvolture. <i>IGfr</i> me birlaron aquellos frescos. <i>IGcast</i>	SUBST. Possible intervenció dels traductors però també pot plantejar-se quina versió és la base de les traduccions. <i>IGcast</i> tradueix <i>frescos</i> de la lliçó de <i>IG2</i> ? Influència de <i>IG1</i> en què apareix la paraula <i>frescament</i> ?
13 la collita del safrà ; que ha resultat] <> el safrà ; la collita ha resultat <i>IG1 IGfr</i>	SUBST. Modificació de l'ordre.
15. no tan intens] menys intens <i>IG1 IGfr</i>	SUBST. El canvi de qualificatiu matisa d'una manera diferent la intensitat del perfum.
16 de les roses] de la rosa <i>IG1 IGfr</i>	SUBST. Canvi que no sembla tenir cap transcendència.
16 totes les entrades] totes les cases <i>IG1 IGfr</i>	SUBST. Canvi que no sembla tenir cap transcendència.
17 cadires baixes amb] cadires baixes a les entrades o a les golfes, amb <i>IG1 IGfr</i>	SUPR. Pèrdua de detalls.
24 efecte molt estrany] efecte estrany <i>IG1 IGfr</i>	ADD. S'accentua l'estranyesa del l'efecte del riu tenyit de color violeta.
26. en ella.] en la <i>carlana</i> . <i>IG1 IGfr</i>	SUBST. S'elimina l'especificació del seu nom, canvi que no sembla tenir cap transcendència.

Variants lingüístiques	
17 s'hi estan] s'estan <i>IG1</i>	Variant lligada a un altre canvi de la mateixa línia: com que <i>IG2</i> i el testimoni base elimina "a les entrades o a les golfes", complement locatiu que sí que apareix a <i>IG1</i> , necessita un pronom que farà referència a "totes les entrades", de la línia anterior.

10. EVOLUCIÓ ESTRUCTURAL DE LA PRIMERA PART AL LLARG DE LES EDICIONS

La taula següent compara l'estructura de la primera part en els diferents testimonis tenint en compte les dates incloses en els diversos episodis. S'ha marcat en cursiva les entrades que no coincideixen en els dos grups de testimonis. Les dates subratllades pertanyen als fragments editats. Tot allò escrit entre claudàtors no forma part de les entrades de la novel·la sinó que són incisos que tenen la voluntat de fer més entenedora la taula.

<i>IG1, IGfr</i>	<i>IG2, IGcast, testimoni base</i>
[episodi] I	[episodi] I
<u>Castel de Olivo, 19 de juny</u> [fragment I]	<u>Castel de Olivo, 19 de juny</u> [fragment II]
20 de juny	20 de juny
21 de juny	21 de juny
dimarts, 22 de juny	dimarts, 22 de juny
dimecres, 23	dimecres, 23
Olivel de la Virgen, 4 juliol, diumenge	Olivel de la Virgen, 4 juliol, diumenge
8 de juliol	8 de juliol
15 de juliol	15 de juliol
Dijous, 5 d'agost	Dijous, 5 d'agost
Olivel, 7 d'agost	Olivel, 7 d'agost
Olivel de la Virgen, diumenge, 8 d'agost	Olivel de la Virgen, diumenge, 8 d'agost
Olivel, 10 d'agost	Olivel, 10 d'agost
[episodi] II	[episodi] II
[inici sense data]	[inici sense data]
11 d'agost	11 d'agost
[episodi] III	[episodi] III
<i>15 d'agost</i>	<i>13 d'agost</i>
<i>16 d'agost</i>	<i>14 d'agost</i>
<u><i>17 d'agost</i></u> [fragment II]	<u><i>16 d'agost</i></u> [fragment II]
	<i>17 d'agost</i>
	<i>18 d'agost</i>
[episodi] IV	[episodi] IV

19 d'agost	19 d'agost
20 d'agost	20 d'agost
21 d'agost	21 d'agost
22 d'agost	22 d'agost
23 d'agost	23 d'agost
24 d'agost	24 d'agost
25 d'agost	25 d'agost
[episodi] V	[episodi] V
<i>Sierra Calva, 29 d'agost</i>	<i>Sierra Calva, 28 d'agost</i>
Sierra Calva 31 d'agost	Sierra Calva, 31 d'agost
Sierra Calva, 1 de setembre	Sierra Calva, 1 de setembre
Sierra Calva, 2 de setembre	Sierra Calva, 2 de setembre
Sierra Calva, 3 de setembre	Sierra Calva, 3 de setembre
La Pobla de Ladron, 19 de setembre	La Pobla de Ladron, 19 de setembre
21 de setembre	21 de setembre
22 de setembre	22 de setembre
Falguera de los Cabezos, dissabte, 9 d'octubre	Falguera de los Cabezos, dissabte, 9 d'octubre
Falguera de los Cabezos, diumenge 10 d'octubre	Falguera de los Cabezos, diumenge 10 d'octubre
Falguera de los Cabezos, dilluns 11 d'octubre	Falguera de los Cabezos, dilluns 11 d'octubre
[episodi] VI	[episodi] VI
<u>Olivel de la Virgen, 15 d'octubre</u> [fragment III]	<u>Olivel de la Virgen, 15 d'octubre</u> [fragment III]
16 d'octubre	16 d'octubre
Olivel, 17	Olivel, 17
Olivel, 18	Olivel, 18
Olivel, 19	Olivel, 19
Olivel, 20	Olivel, 20